

Geliş Tarihi: 26 Şubat 2025
Kabul Tarihi: 27 Eylül 2025

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal of Modern Turkish History Studies
XXV/51 (2025 Güz/Autumn), ss. 1551-1585.

DOI: 10.18244/ctad.1645652

Araştırma Makalesi / Research Article

‘ANKARA’ ve ‘TÜRKİYE’NİN KALBI: ANKARA’ BELGESELLERİ BAĞLAMINDA ÖZERKLİKTEN TARAFSIZLIĞA TRT VE SANSÜR*

Tülay AYDIN**

Öz

TRT’nin kuruluş yıllarından itibaren siyaset ile zaruri veya gönüllü bir iç içelik yaşadığı fikrinden hareketle hazırlanan bu çalışma 1969 ve 1977 yılında TRT ekranlarından yayınlanan Ankara konulu iki belgeselin TRT serüvenine ışık tutmaktadır. *Ankara ve Türkiye’nin Kalbi: Ankara* belgesel programları TRT özelinde siyaset-medya, siyaset-sansür ilişkisinin iki önemli örneğini oluşturmaktadır. 1933 yılında Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarına özel olarak Rus yönetmen Sergey Yutkeviç tarafından çekilen *Türkiye’nin Kalbi: Ankara* belgesel filminin Sovyet görüntüleri barındırması ve bu filmin 1969 yılında ani bir kararla TRT’de gösterilmesi hem TRT sorunsalını hem de TRT’nin 1961 anayasası eşliğinde sağlanan özerkliğini yeniden gündeme taşımıştır. TRT’nin özerkliğinin kaldırıldığı tarafsız bir kamu tüzelkişiliği haline getirildiği 1971 Muhtırası sonrasında 1977 yılında yayınına karar verilen *Ankara* belgesel programı ise aynı kaderi yaşamıştır. Çalışma 1933 ve 1977 tarihli bu iki Ankara belgeseline TRT’nin yaklaşımı temelinde TRT’nin özerklik sorununu, siyasal karakterini, TRT Genel Müdürlerinin siyaset, ideoloji ve yayıncılık üçgeninde takındıkları tavırları ve tüm bu süreçlerin düşünce özgürlüğü, sansür, yasaklar evrenine etkisini göz önüne sermeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: TRT, Ankara, belgesel, siyaset, sansür.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni., İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Böl., (e.posta: thyaydn05@gmail.com), (ORCID: 0000-0003-0308-1240).

**FROM AUTONOMY TO NEUTRALITY:
TRT AND CENSORSHIP THROUGH
THE EXAMPLES OF THE DOCUMENTARY FILMS
‘ANKARA’ AND ‘TÜRKİYE’NİN KALBI: ANKARA’**

Abstract

This study, based on the idea that TRT has necessarily or voluntarily experienced an intertwinement with politics since its establishment, sheds light on the TRT journey of two Ankara-themed documentaries broadcast on TRT in 1969 and 1977. The documentary programs *Ankara* and *Türkiye’nin Kalbi: Ankara* constitute two important examples of the relationship between politics and media, as well as politics and censorship, specifically within TRT. The documentary film *Türkiye’nin Kalbi: Ankara*, shot by Russian director Sergei Yutkevich in 1933 for the tenth anniversary celebrations of the Republic, contains Soviet footage, and its sudden broadcast on TRT in 1969 brought both the TRT issue and the autonomy granted to TRT under the 1961 Constitution back into discussion. Similarly, the *Ankara* documentary program, which was decided to be broadcast in 1977 after the 1971 Memorandum – when TRT’s autonomy was abolished and it was turned into a neutral public legal entity – shared the same fate. This study aims to highlight TRT’s autonomy problem, its political character, the attitudes of TRT General Directors within the triangle of politics, ideology, and broadcasting, and the impact of all these processes on the universe of freedom of thought, censorship, and prohibitions, based on these two Ankara documentaries from 1933 and 1977.

Keywords: *TRT, Ankara, documentary, politics, censorship.*

Giriş

Görsel sanatların toplumu dönüştürücü ve ide aktarıcı gücündeki etki sinema ve medya gibi iletişim unsurlarının hızlı yayılımı ile daha da öne çıkmaya başlamıştır. Ancak sanat ve kültür unsurlarının sadece eğlence amacını taşımadığı özellikle büyük devletler tarafından bir propaganda ve güç aracı olarak kullanılmasıyla gün yüzüne çıkmıştır. Nitekim radyonun II. Dünya savaşı sırası ve sonrasında oynadığı siyasi ve ideolojik rol, aynı yıllarda etkili olmaya başlayan televizyonun yayın hayatına girmesiyle daha da güç kazanmıştır. Kamuoyunun önemsendiği ve bir karşı güç olarak ortaya çıktığı yıllarda ise iletişim ve medyanın rolü hem siyasi güçler açısından hem de alıcı konumundaki kitlelerin reaksiyonlarının baz alınması açısından dinamik bir süreç ortaya koymuştur. Fakat Batıda ortaya çıkış şeklinin aksine Türkiye’de kuruluş evresinden itibaren hem sinema hem de iletişim unsurları üzerinde ciddi bir devlet hegemonyası söz konusu olmuştur.

Osmanlı son döneminde başlayan iletişim gücüne karşı oluşan farkındalık cumhuriyet döneminde daha ideolojik bir karakter almıştır. Tek parti döneminin kurucu ideleri ile örümlenen bu süreçte devlet tüm mekanizmaları ile birlikte tarihsel misyonuna uygun olarak toplum üzerinde belirleyici güç olmaya devam etmiştir. Sinema, basın, medya gibi toplum ile ilişkileri belirleyen temel iletişim ve aktarım mecraları devletin yasa ve kanunlarla belirlediği bir çerçevede ve kuruluş evresinde daha ziyade ideolojik olarak düzenlenmiştir. Atatürk’ün arzusu ile sinema aracılığıyla ide aktarımı bir amaç ve sinema ve propaganda farkındalığı tüm devlet teşkilatlarında bir farkındalık haline getirilmiş,¹ Kemal Necati Bey de parti bünyesinde sinema rejisörü olarak göreve başlamış ve süreç o ve arkadaşlarının İran Şahının Türkiye ziyaretini kayda aldıkları film ile yeni bir boyut kazanmıştır.² Bu dönemde Türk sineması üzerinde Sovyet etkisi oldukça etkili görünürken Sovyetlerle yaşanan siyasi yakınlaşma kültürel alanda da iş birliğine evrilmiştir. Bu kapsamda imzalanan iş birliği anlaşmaları uyarınca on film karşılıklı olarak değiştirilmiştir.³ Sinema ve belgesel filmlerdeki uluslararası bu ortaklığın baş mimarı devlet iken radyo konusunda da devletin neredeyse başlangıcından bu yana bir tekel oluşturduğu aşıkardır. İlk önce İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde kurulan telsiz vericilerinin Türk Telsiz Anonim Şirketine verilmesiyle devlet eliyle radyoculuğun ilk adımı atılmıştır.⁴

1 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.1.0.0/1221.56.2, 27.02.1936.

2 BCA, 490.1.0.0/383.1621.3, 06.03.1939, 14-15.

3 Yalçın Lüleci, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği Arasındaki Sanatsal İlişkiler: “Ankara: Türkiye’nin Kalbi” Belgeseli Örneği”, *İnsan&İnsan* 2, (Güz 2014): 47, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanveinsan/issue/26608/279982>.

4 Uygur Kocabaşoğlu, *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980), 9.

Bu şirketin on yıllık kullanım hakkının sona ermesinin ardından telsiz vericilerinin kullanımı tamamen devlet eline geçmiş ve 1940 yılına kadar PTT tarafından yürütülen bu işlem aynı yıl kurulan Matbuat Umum Müdürlüğünün sorumluluğuna verilmiştir.⁵

Radyo-televizyon ve sinema gibi iktidar gücünün alanında bulunan araçlar tek partili dönemde Kemalist öğretinin aktarımı, güçlü ve modern bir toplum yaratımının ana yapıları olarak kullanılmıştır. Bu yıllarda etkili olmaya başlayan radyodan *İnkılap Tarihi Dersleri* gibi konferanslar vermek bu amaçlar arasındadır.⁶ İkinci Dünya Savaşı yıllarından sonra ise çok partili yapı içinde radyonun eşit ölçü ve dozda kullanılamaması bir sorun oluşturmuştur. Tüm bu paradoks içinde sansür mekanizması mevcut siyasal ve ideolojik koşullara uygun olarak devreye sokulmuştur. Basın ve düşünce özgürlüğüne karşıt olarak kullanılan sansür kavramı siyasal iktidarın ve devlet kurumlarının film ve televizyon yapımlarını siyasal ve ahlaki açıdan denetlemesi olarak tanımlanmaktadır.⁷ Burada siyasal ve ahlaki olma durumu toplumun normlarından olduğu kadar mevcut siyasal yapıya angaje bir anlayışı da ortaya koymaktadır. Sansür ve yasaklamanın sıkça dile getirildiği sinema ve TRT yayınları, yayınların tarafsızlığı konusunu uzunca bir süre ülke gündeminde tutmuştur. Çok partili hayata geçişle birlikte DP güdümünde radyonun etkili ve eşit olmayan bir tutumla kullanımı ise demokrasiye alışma çabalarının yoğun olduğu böyle bir evrede en çok tartışılan konu olmuştur. 1950’de iktidara gelen DP’nin radyoyu partizanca bir anlayışla kullanması ve radyodan yapılan *Vatan Cephesi* yayınları 1960 darbesinin önemli sebeplerinden biri olmuştur.⁸ Oysaki aynı DP iktidara gelmeden önce CHP’yi radyoyu tekeline almakla millet parasıyla çalışan radyolarda taraflı yayın ve propaganda yapmakla suçlamaktaydı.⁹ Radyonun taraflı kullanımı sonucunda 1960 İhtilali sonrasında “*Devlet radyosunun DP organı haline getirilerek tek fert veya zümre idaresi kurmak gayesi ile propaganda yaptırılması*” suçlamasıyla DP, yargılama konusu olmuş ve yargılama sonunda verilen kararda radyonun iktidar tarafından anayasayı ihlal suçunda bir araç olarak kullanıldığı kararı verilmiştir.¹⁰

5 Kayıhan İçel, *Kitle Haberleşme Hukuku*, (İstanbul: Beta Basım, 2018), 79; Aysel Aziz, “Prof. Dr. Muammer Aksoy ve Türkiye’deki Radyo- Televizyon Yayınları”, *AÜSBFD* XLVI, 1-2 (Ocak-Haziran 1991): 89, <https://search.trdizin.gov.tr/dergi/detay/466>; Jülide Gülizar, “Türkiye Radyoları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 10: 2740.

6 *Cumhuriyet*, 12 Mart 1934, 1.

7 Roberta E. Pearson, *Critical Dictionary of Film and Television Theory*, Florence, (USA: Routledge, 2001), 69.

8 Uygur Kocabaşoğlu, “Radyo”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 10: 2735.

9 Detaylı bilgi için bkz. Muammer Aksoy, *Partizan Radyo ve DP*, (Ankara: Forum Yayınları, 1960), 19.

10 *Devlet Radyosunun DP Organı Haline Getirilerek Tek Fert veya Zümre İdaresi Kurmak Gayesi ile Propaganda Yaptırılması Suçuna Ait Dava Tutanakları*, Esas No: 1960/20, (Ankara: TBMM Yayınevi, 1960), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/6f1b08a2-c84b-43ab-87b6-d3ec6a8de93d>.

Demokrasinin gerçek anlamıyla yerleştirilmeye çalışıldığı evrede oluşan partizan radyo geleneği 1960'lardan sonra da TRT ve tarafsızlığı tartışmaları ile devam etmiştir. TRT'nin özerkliği her zaman tartışma konusu olmuş iktidar partileri özerkliği kaldırmaya muhalefet ise genellikle özerkliği savunmaya çalışmıştır.¹¹ 1969 ve 1977 yıllarında TRT'yi ülke gündemine taşıyan *Ankara ve Türkiye'nin Kalbi: Ankara* belgesel programları siyaset-medya, siyaset-sansür ilişkisinin en belirgin örneklerini oluşturmuştur. 1933 yılında Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarına özel olarak Atatürk'ün istemiyle Rus yönetmen Sergey Yutkeviç tarafından çekilen *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* belgesel filminin Sovyet etkileri ve görüntüleri barındırması ve bu filmin 1969 yılında ani bir kararla TRT'de gösterilmesi hem TRT sorunsalını hem de TRT'nin 1961 anayasası eşliğinde sağlanan özerkliğini yeniden gündeme taşımıştır. TRT'nin özerkliğinin kaldırıldığı, tarafsız bir kamu tüzelkişiliği haline getirildiği bir dönemde 1977 yılında yayınına karar verilen *Ankara* belgesel programı ise yine aktif siyasetin engeline takılmıştır. Özelde her ikisi de Ankara'yı ve bu şehrin Türk siyaseti çerçevesindeki gelişmelerini ele alan bu belgesellerin hem işlenme hem yayınlanma öykülerindeki benzerliğe karşın TRT'nin kurumsal kimliğindeki zamansal farklılık iki Ankara belgeselinin TRT kaderini değiştirmeye yetmemiştir. Çalışma 1933 ve 1977 tarihli bu iki Ankara belgeseli temelinde TRT'nin özerklik sorununu, siyasal karakterini, TRT Genel Müdürlerinin siyaset, ideoloji ve yayıncılık üçgeninde takındıkları tavırları ve tüm bu süreçlerin düşünce özgürlüğü, sansür, yasaklar evrenine etkisini göz önüne sermeyi hedeflemektedir. Keza 1933 yapımı *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* belgesel filminin TRT'den kitlelere ulaştırılmaya çalışıldığı 1969 yılında TRT Genel Müdürü aynı zamanda TRT'nin ilk genel müdürü olma kimliğini taşıyan Adnan Öztrak¹² iken *Ankara* belgesel programının yayınlandığı 1977 yılındaki TRT Genel Müdürü ise çok tartışmalı bir isim olan Şaban Karataş'tır.¹³ Biri TRT'nin özerk döneminde diğeri özerkliğin kaldırıldığı ve TRT'nin siyasal müdahaleye daha açık olduğu tarafsızlık döneminde görev alan TRT genel müdürlerinin siyaset karşısındaki takındıkları tavır çalışmanın alt metnini oluşturmaktadır. Yasaklı birçok TRT yapımı olmasına karşın bu iki belgesel film Ankara merkezli ve siyasi içerik barındırması nedeniyle tercih edilmiştir.

11 Aziz, "Prof. Dr. Muammer AKSOY ve Türkiye'deki Radyo- Televizyon Yayınları," 91.

12 1915 yılında Tekirdağ'ın Malkara ilçesinde doğan Adnan Öztrak, CHP'li bir aileden gelmekteydi. Babası Faik Öztrak İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır.

13 1928 yılında Konya'nın Ereğli ilçesinde dünyaya gelen Şaban Karataş, TRT Genel Müdürlüğüne atandığında Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesinde profesör olarak yapmaktaydı.

1. Özerklikten ‘Tarafsızlığa’ TRT ve Siyaset

Tek partili yıllarda ulus devlet ve ulus toplum yaratma isteğinin öne çıkması radyo yayıncılığının genel çerçevesini belirleyen en önemli temel olmuştur. Radyo ve televizyonun daha da önem kazandığı çok partili yıllarda ise bu kanallar ülkenin dil, kültür birliğinin devamlılığı ve ulusal bilinç aşılması gibi amaçların gerçekleştirilmesinde belirleyici olmuştur. Bu dönemde geniş kitlelere ulaşma ve kitleleri eğitim, kültür aracılığıyla bir arada tutma istenci etkili iken 1960’larda hız kazanan toplumsal hareketlerin kontrol edilme ve yönlendirilme gerekliliğinde radyo ve TV yayınları öne çıkmıştır.¹⁴ Bu noktada yayınların siyasal iktidarların müdahalesine açık hale gelmesi özerklik kavramını tartışılır boyuta getirmiştir. Radyo ve TV açısından özerklik kavramı; siyasi iktidara tabi olmama, sınırları tayin edilmiş şekilde eşit mesafeli, açıktan veya örtülü bir temas olmadan kamu hizmeti amacı güden yayın yapma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla radyo ve TV açısından tarafsızlık, eşitlik ve bağımsızlık içeren özerklik kavramı diğer yandan kişisel ölçü ve normlara göre de yayın yapmama anlayışını içermektedir.¹⁵

1960’lar sonrasında DP iktidarı ile birlikte sıklıkla gündeme gelen ve sorgulanan radyo yayınlarının eşit ve ölçülü bir yaklaşımla tüm siyasal taraflara açık halde kullanımı 1954 yılından itibaren kısa süre uygulanmış ve süreç 1960 ihtilali ile sonuçlanmıştır. İhtilal sonrasında daha özgürlükçü bir perspektifle ele alınan konu 1961 anayasası ile dönemin ruhuna uygun şekilde özerk bir TRT kurumunu hedeflemiştir. Nitekim 1961 anayasasının 359 sayılı yasasının 121. maddesi TRT ile ilgili düzenlemeyi içermektedir. Buna göre özerk bir kamu kurumu haline getirilen TRT’nin özel kamu tüzel kişiliği halinde her türlü televizyon ve radyo yayınlarını tarafsızlık ve bağımsızlık esaslarına göre yapacağı kanunla belirlenmiştir.¹⁶ 121. maddede açıkça belirtildiği üzere TRT’nin özerkliği mevcut şartların siyasal iktidarlar tarafından kötüye kullanılması nedeniyle radyonun partizanca kullanılmasının yarattığı hoşnutsuzluğu gidermek için sağlanmıştı. Yasayla TRT’nin radyo ve televizyon hizmetlerini bir kamu hizmeti şeklinde özerk ve tüzel kişiliğe sahip kimlikte, tarafsızlık esası uyarınca hareket ederek, eğitim ve kültür işlerine yardımcı bir kurum olarak çalışması öngörülmüştür.¹⁷ 24 Aralık 1963 tarihli 359 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanunu ile düzenlenen TRT yasası 2 Ocak 1964’te Resmî Gazete’de yayınlanmıştır. Yasada belirtildiği üzere TRT’nin özerk, her türlü hiyerarşik ve vesayet alanından uzak bir

14 Süleyman İlaslan, “Özerklik Mücadeleleri Bağlamında Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının ilk Dönemi 1968-197”, *Atatürk İletişim Dergisi* 7, (Temmuz 2014): 233.

15 Meral Seraslan, “Türkiye’nin siyasal ortamında özerklik kavramı ve TRT kurumunun özerklik dönemi (1964-1972)” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999), 25.

16 1961 Anayasası, No: 334, 09.07.1961, m.121, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1961-anayasasi>.

17 Kayıhan İçel, “Türkiye’de Radyo-Televizyon Rejimi”, *İÜHF Mecmuası*, 3/4, (1975): 123.

kurum olması istenmiştir.¹⁸ Şüphesiz bu kararda çok partili hayatın ilk sürecinde görülen sıkıntılar etkili olmuş, maddede belirtildiği üzere radyonun partizanca kullanımı ve partizan bir yayın organı haline getirilmesinin yarattığı huzursuzluk tarafsız bir yayın anlayışıyla giderilmek istenmiştir.

359 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurulu Kanununa göre TRT ismiyle kamu tüzel kişiliğine sahip bir kurumun kurulduğu ve bu kurumun merkezinin Ankara olduğu ifade edilmiştir.¹⁹ TRT bünyesinde bir Genel Müdür ve Yönetim Kurulunun görev yapacağı belirtilen yasaya göre Genel müdür aynı zamanda Yönetim Kurulu üyesidir ve Yönetim Kurulunda ise üniversite temsilcileri, iki hükümet temsilcisi ve kurum temsilcileri de bulunacaktır. Böylece TRT kurumunda çok yönlü ve merkezi öneme sahip bir kamuoyu gücü oluşturulmuştu.²⁰ 359 Sayılı yasa, TRT Yönetim Kurulu'na, Genel Müdür adayını önerme yetkisi de vermektedir. Yönetim Kurulunun önerdiği aday Turizm ve Tanıtma Bakanlığı tarafından Bakanlar Kurulu'na sunulmakta ve atama gerçekleşmekteydi. TRT'nin özerkliği programların yapımında, yönetiminde ve mali alanda olmak üzere sağlanmıştı. Ancak kurum mali, idari ve teknik konularda Yüksek Denetleme Kurulu tarafından denetlenecekti.²¹ Fakat gelişmeler gösterecektir ki TRT, tam da bu üç konuda gerçek bir özerk idare geleneği oluşturamayacak hemen her zaman iktidarın da muhalefetin de eleştirisi hedeflerinde yer alacaktır. 1964 yılında özerk olan TRT'nin ilk yönetim kurulu üyeleri İsmet Giritli, Behçet Kemal Çağlar, Bedri Karafakioğlu, Refik Ahmet Sevensil, Seniha Eke, Sedat Tolga, Ulvi Çulpan, Halil Dikmen'den oluşurken bu Yönetim Kurulu tarafından seçilen ilk Genel Müdür ise Adnan Öztrak olmuştur.²²

1964 yılında yürürlüğe giren TRT Yasası, özerkliğin kaldırıldığı 1971 Muhtırasına kadar Adalet Partisi'nin hüküm sürdüğü bir süreçte yürürlükte kalmıştır. Keza 1961 anayasasının özgürlükçü ortamı kısa sürede sosyal ve siyasal alanda bir hareketlilik yaratmış, siyasal partiler daha görünür olmaya başlarken diğer yandan sendikal hareketler de yoğun bir artış yaşanmaya başlamıştır. 10 Ekim 1965 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Adalet Partisi ve CHP siyasetin kilit noktasında yer alırken ilk defa bir sol parti TİP'te Meclis'te yer almıştır. 1965 yılında iktidara gelen AP'nin TRT'nin özerk olduğu yedi yılın altı yılı boyunca iktidarda olması ve en ağır eleştirilerin iktidar partisinden gelmesi ise ilgi çekicidir. Bu noktada AP-CHP koalisyonun kurulduğu hükümette iktidara gelir gelmez AP, TRT'ye yönelik eleştirilerini daha hükümet programının okunmasının hemen ardından yapmaya başlamış,

18 *Resmî Gazete*, 2 Ocak 1964, Sayı: 11596, 359 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Kanunu.

19 *359 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Kanunu*, m. 1.

20 *359 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Kanunu*, m. 12.

21 *359 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Kanunu*, m. 34

22 Özden Cankaya, *TRT: Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi 1927-2000*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 23.

TRT'nin komünist propaganda yaptığını iddia etmiştir.²³ Aynı tutum AP Milletvekili İbrahim Göktepe'nin TRT'yi devletin elini kolunu bağlayan bir özerklik içinde davranmakla suçlamasında da görülmektedir.²⁴ Yine AP Milletvekili İhsan Ataöv TRT Kanununun devlet ve hükümete karşı bir içerikte olduğunu dile getirmekteydi.²⁵ Çok geçmeden iktidarının ilk yılında AP tarafından TRT hakkında meclis soruşturma önergesi verilmiş ve uzun tartışmalar sonunda başlatılan tahkikat takipsizlik kararı almıştır.²⁶ Bu süreçte sağ partiler ve AP, TRT'nin CHP'nin kurucusu olduğu ve her nüvesinin bilinçle hazırlandığı bir yapı olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu iddialara göre TRT, kurucusuna sadakat içinde bir politika takip ederek, CHP'nin *düdüğü* olmaya devam etmekteydi.²⁷ Böylece TRT'ye anayasa tarafından sağlanan özerklik en çok tartışılan konu olmaya başlamış ve sıklıkla TRT Kanununun değiştirileceği iddiaları da gündemi korumuştur. Başbakan Süleyman Demirel, TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak ile sık sık tartışmaya girmiştir. Adnan Öztrak ise rakamlarla TRT'yi iktidara karşı savunmuştur.²⁸ Esasen TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak konusunda yapılan eleştirilerin altında yatan sebep politik bir aileden gelmesi ve kardeşi Orhan Öztrak'ın 27 Mayıs sonrası CHP iktidarının İç İşleri Bakanı olarak görev yapmasıydı.

1966 yılında AP'nin TRT üzerindeki baskısı daha da yoğunlaşmış hatta AP lideri Süleyman Demirel'in ilk basın toplantısı tam metin halinde ve basın bildirisi şeklinde iki defa TRT'de yayınlattırılmıştır.²⁹ Bu süreçte AP, TRT'yi mali denetim, programların takibi, özerklik konusunda olumsuz bir kamuyu algısı oluşturmak gibi çeşitli yollarla sıkı bir takibe almıştır.³⁰ 1967 yılında ise TRT Kanunu hakkında değişiklik öngören tasarı söylemleri giderek yoğunlaşmış ve tartışmalara yol açmıştır. Ağustos 1967'de tasarı tamamlanmış ve içerikte TRT Yönetim Kurulu üye sayısının 9'dan 12'ye çıkarılacağı ve bunun 4'ünün hükmet temsilcilerinden 8'inde seçimle belirleneceği belirtilmiştir. TRT'nin maliye müfettişlerince teftiş edileceği ve yayınların yeniden belirleneceği de tasarının diğer maddeleri arsındadır. Fakat AP, tasarıyı Meclis'e getirmekten son anda vazgeçmiştir.³¹ Bu bağlamda, AP iktidarı dönemi TRT'ye yönelik eleştirilerin daha yoğunlaştığı

23 *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1965, 1.

24 Yusuf Devran, *Siyasal İktidar-TRT İlişkisinin Dünü*, (İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2011), 58.

25 *Cumhuriyet*, 28 Mart 1965, 2.

26 Serarşlan, "Türkiye'nin siyasal ortamında özerklik kavramı ve TRT kurumunun özerklik dönemi (1964-1972)", 120.

27 *Tercüman*, 30 Kasım 1965, 1; Menderes Akdağ, "Türkiye'de koalisyonlar döneminin yeni medyası olarak TV rekabeti (1970-1980)", *Interdisipliner Bir Bakışla İletişim Üzerine İncelemeler*, ed. Mustafa Aslan, Literatürk Akademi, (2019): 100.

28 *Milliyet*, 31 Mart 1965, 1.

29 Serarşlan, "Türkiye'nin siyasal ortamında özerklik kavramı ve TRT kurumunun özerklik dönemi (1964-1972)", 121.

30 Devran, *Siyasal İktidar-TRT İlişkisinin Dünü*, 61-62.

31 Serarşlan, "Türkiye'nin siyasal ortamında özerklik kavramı ve TRT kurumunun özerklik dönemi (1964-1972)", 126.

ve TRT Kanununun revize edilmesi isteğinin vurgulandığı bir dönem olmuştur. Bu dönem sosyal hareketliliğin çokça arttığı bir dönem olması nedeniyle radyoların partizanlık yapıldığı iddialarının yanı sıra, TRT'nin sola kaydığı, toplumda sınıfsal çatışmayı teşvik eden yayınların ve komünizm propagandasının yapıldığı, *devlet içinde devlet* gibi davrandığı iddialarının yükseldiği bir dönem olmuştur.³² Bu iddialara dayanak olarak çoğu sol görüşe dayalı öğrenci hareketlerinin TRT ekranlarından yayınlanması, köy ve köylü sorununu irdeleyen programlar ve bazı açık oturum programlarına sol görüşlü konukların davet edilmesi oluşturmaktaydı.³³ Nitekim Demirel'de açıkça bir yandan mali açıdan Yüksek Denetleme Kurulu aracılığıyla yaptığı baskı çalışmalarını diğer yandan da TRT'yi açıkça devlet içinde devlet olmakla suçlayarak devam ettirmekteydi.³⁴ Ankara Televizyonu Müdürü Mahmut Tali Öngören'e göre ise TRT'nin bu ilk dönem yayıncılık anlayışının özerk ve demokratik bir yaklaşım barındırması TRT'ye hemen her gün sert eleştirilerin yapılmasına ve programlar ve hazırlayanlar hakkında da soruşturmalar açılmasına sebep olmaktaydı.³⁵ 1968 yılında televizyon deneme yayın ve programlarına başlayan TRT'ye yönelen eleştiriler de doz giderek artmıştır. TRT'nin içinde bulunduğu zor durumu göstermesi açısından önemli bir nokta da TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak'ın muhalefet partilerince ve hatta TRT iç yönetiminden kişilerce de ağır eleştirilere uğramasıydı. Keza eleştiriler sağ ve muhafazakâr çevrelerde TRT'nin yayınlarda solculuk-komünistlik propagandası ve din aleyhtarı yayın yaptığı yönünde sol cemahta ise ırkçı ve faşist vurguların öne çıkarıldığı yönündeydi.³⁶ TRT'nin kendi içinden de muhalifsesler yükselmeye başlamıştır. TRT yöneticilerini iktidara yakınlaşmak ile suçlayan Yönetim Kurulu üyelerinden Sunuhi Cav, Emin Galip Sandalcı ve Muammer Sun 1 Kasım 1970'te ortak bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride TRT'nin *gelişen değil dökülen* bir kurum olduğu, Öztrak'ın hükümette yer alan kişilerle irtibat içinde olduğu ve TRT'nin kimsenin değil halkın malı olduğu, TRT'nin durumunun düzelmesi için de Genel Müdür Adnan Öztrak'ın görevden alınması gerektiği vurgulanmıştır.³⁷ Öztrak ise Sandalcı, Cav ve Sun'u kurumun itibarını sarsmak, bazı pazarlıklara girişmekle suçlamış ve haklarında bu gerçek dışı ve çirkin söylemlerden dolayı hukuki işlem başlatılacağını ifade etmiştir.³⁸ Ertesi gün yapılan TRT toplantısı ise tartışmalı geçtiği için yarıda kalmıştır.³⁹

32 Faruk Ataay, *12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti*, (Ankara: De-Ki, 2006), 56.

33 Ömer Serim, *Türk Televizyon Tarihi 1952-2006*, (İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2007), 56-57.

34 *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1968, 1.

35 Metin Aksoy, *Tek Başına Orkestra Mahmut Tali Öngören*, (Ankara: TİHV Yayınları, 2002), 20.

36 *Tercüman*, 16 Kasım 1965, 2.

37 *Milliyet*, 15 Kasım 1970, 11; *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1970, 1, 7.

38 *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1970, 1, 7.

39 *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1970, 1, 7.

TRT'nin denetim yoluyla baskı altına alınması siyasal iktidarın önemli bir uygulaması olmuştur. Yayın ve programların yayın öncesi ve yayın sonrası olarak iki şekilde denetime tabi tutulduğu TRT'de yayın öncesi denetim, kurumun kendi iç denetim mekanizması tarafından yayınların genel yayın ilkelerine uygun olup olmadıkları konusunda yapılan denetim türüdür. Ancak bu denetim kuruluş dışından kişi ya da kurumlarca yapılamamaktadır. Bu evrede yapılan müdahaleler ise sansür olarak nitelenmiştir. TRT'nin özerk döneminde idari, teknik ve mali konularda Başbakanlığa bağlı Yüksek Denetleme Kurulu tarafından denetime tabi olduğu bilinmektedir.⁴⁰ Fakat siyasi müdahaleye açık olmakla birlikte 359 Sayılı TRT yasasında yayınlar ile ilgili bir denetim maddesine yer verilmemişti. Bu da konuyu siyasal iktidarların istismarına açık bırakmış, sorumluluk ise özerklik ve tarafsızlık ilkesi etrafında yayıncıya bırakılmıştır. Yoğun eleştirilerin ardından 1969 yılında TRT Merkez Program Dairesi Başkanlığı haber ve reklam dışında kalan tüm yayınları metin ve bant olarak inceleme ve denetlemeye başlamıştır. Bu birimde başlangıçta sanatçılar yer almış fakat daha sonra bu birim siyasal iktidarların eline geçmiştir.⁴¹ Bu tarihten itibaren ki TRT program denetimi ve program hazırlayıcıları sıkı bir kontrol ve baskı altına alınmıştır.⁴²

Türkiye'nin Kalbi: Ankara belgeselinin yayınlandığı 1969 yılı ise AP'nin TRT Kanun Tasarısı ısrarını daha da arttırdığı tartışmalı bir süreç denek gelmiştir. Bu yıl hazırlanan tasarı TRT'nin özerkliğini fiilen kaldıran birçok madde içermekteydi. Tasarı TRT Yönetim Kurulu üye sayısını 15'e çıkarırken genel müdür ve yardımcılarını Bakanlar Kurulu tarafından atanmaktaydı.⁴³ TRT'nin özerk kalması gerektiğini savunan CHP'nin bütün eleştiri ve engelleme çabalarına karşın komisyona iletilen tasarı çok ses getirmiş, fakat Meclisin tatile girmesi nedeniyle tasarı kadük kalmıştır. AP'nin üzerinde yıllardır çalıştığı fakat yürürlüğe sokamadığı TRT Yasası, 1971 Muhtırası sonrasında esaslı bir değişimle devreye sokulmuştur. Keza 29 Şubat 1972 tarih 1568 Sayılı kanun ile TRT'nin özerkliği sona erdirilmiştir. 359 sayılı Kanunda 1568 sayılı kanun değişikliği ile TRT özerk kurum olmaktan çıkarılmanın yanında *tarafsız* bir kurum olarak lanse edilmiştir.⁴⁴ Ancak bu *tarafsızlık* Öngören'in de belirttiği üzere verilen haberlerde gözetilmesi istenen bir tarafsızlık olmuş diğer yayınların içeriği konusuna dikkat edilmemiştir.⁴⁵

40 Aysel Aziz, "Yeni TRT Yasası", *AÜSBFD*-(XVII) içinde, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1973), 125-126.

41 Esra Eren, "Kamu yayıncılığı ve bir kitle iletişim kurumu olarak Türkiye radyo televizyon kurumu (TRT)" (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2008), 93.

42 Ahmet Ağaoğlu, *Damla Damla Günler* I, (İstanbul: Alkım, 2004), 9.

43 *Cumhuriyet*, 15 Mart 1969, 1, 7.

44 *Resmî Gazete*, 8 Mart 1972, Sayı: 1568, 2 Ocak 1964 Tarih ve 11596 Sayılı Resmî Gazete 359 Sayılı Kanun 1568 Sayılı Kanun Değişikliği, madde. 1; Aziz, "Yeni TRT Yasası", 106.

45 Öngören, "Televizyon", 2753.

Muhtıranın ardından hükümeti kuran Nihat Erim ise daha ilk demeçlerinde hiçbir radyo televizyon kuruluşunun özerk olamayacağını, TRT'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin TRT'si olacağını ve bunun için hazırlık yapılacağını beyan etmiştir.⁴⁶ Bu yasa ile eski TRT yasasında yapılan bir değişiklikte oldukça önemlidir. Çünkü önceki yasa da TRT Yönetim Kurulu üyelerinin *siyasal parti mensubu olmaması şarttır* ibaresi yer alırken yapılan yeni değişiklik ile *Yönetim Kurulu üyeliğine seçilenlerin siyasal parti ile ilişkisi kesilir* şeklinde bir cümle yer almıştır. Böylece aktif siyasal parti üyelerinin TRT bünyesinde görev alabileceği netleşmiştir.⁴⁷ 1568 sayılı yasa da 9. madde de yapılan değişiklikle, Yönetim Kurulu'na verilen Genel Müdürü belirleme yetkisi kuruldan alınarak, Genel Müdürü atama konusunda hükümete yetki tanınmıştır. Siyasal iktidara özgürce Genel Müdür atayabilme yetkisi verilmekteydi. Aynı kanun çerçevesinde TRT Seçim kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul TRT Yönetim Kuruluna Bakanlar Kurulunca atanacak üç üye dışındaki üyeleri seçmek ve ayrıca TRT'yi ve Genel Müdürünü TRT Kanunu ve Anayasaya uygun olarak denetleyerek nedenlerini belirtmek yoluyla görevden alma yetkisine sahip olmuştur. Yine aynı yasaya göre yayınlar ulusal güvenliğin gerektirdiği hallerde Başbakan veya onun görevlendirdiği bir bakan tarafından yasaklanabilecektir.⁴⁸ En önemli nokta ise Genel Müdür olmak için gerekli olan *"İktisadi ve Sosyal Bilimler veya Haberleşme veya radyo-televizyon tekniği ve programcılığı alanında yüksek öğrenim yapmış olmak"* koşulunun kaldırılması ve *"yüksek öğrenim yapmış olmak"* koşulunun yeterli görülmesidir. Böylece TRT Genel Müdürü atama konusunda geniş bir seçenek yelpazesi siyasal iktidara sağlanmıştır.⁴⁹

1973 seçimlerinin ardından kurulan CHP-MSP koalisyonunda Başbakan Bülent Ecevit tarafından TRT Genel Müdürlüğüne İsmail Cem İpekçi getirilmiştir. Ancak Cem'in 40 yaşını doldurmamış olması ve memuriyette 15 yıllık deneyiminin olmaması nedeniyle göreve getirilebilmesi için 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'na 1327 Sayılı Kanun'la eklenen Kanun Hükmünde Kararname'nin 1. maddesi ile TRT genel müdürlüğü istisnai memuriyet haline getirilmiştir.⁵⁰ Böylece TRT Genel Müdürü olan İsmail Cem, bu atamadan itibaren sürekli tartışma konusu olmuştur. Özellikle Cem'in daha evvelki gazetecilik geçmişi ve köşe yazıları merkezinde siyasal görüşleri ve ideolojisi muhalifler açısından TRT'nin ağır eleştirilmesine sebep olmuştur. Keza altı ay geçmeden Cem ve TRT'si *Moskof sözcülüğü* ve *yasadışı sol dernek ve örgütlerin sözcülüğünü* yapmakla suçlanırken dönemin yasaklı isimleri Ruhi Su, Fazıl Hüsni Dağlarca, Çetin Altan gibi isimlerin de

46 Cumhuriyet, 06 Nisan 1971, 1; Gülizar, "Türkiye Radyoları", 2746.

47 Aziz, "Yeni TRT Yasası", 113.

48 Kayıhan, "Türkiye'de Radyo-Televizyon Rejimi", 136.

49 Erol Mutlu, "Televizyonla İletişimin Denetlenmesi", *AÜSBF Basın-Yayın Yüksek Okulu Yıllığı 1979-1980* içinde, (Ankara: 1981), 139.

50 *Resmî Gazete*, Sayı: 14800, 15.02.1974.

TRT ekranlarında yer alması muhalif partilerin hoşuna gitmemiştir.⁵¹ 31 Mart 1975 tarihinde Süleyman Demirel Başbakanlığında kurulan yeni hükümet bir ay geçmeden tartışmalı isim TRT Genel Müdürü İsmail Cem'i görevinden alarak⁵² yerine MSP'nin isteğine uygun olarak sağ eğilimli Nevzat Yalçıntaş'ı atamıştır.⁵³ Ancak İsmail Cem'in görevden alınma kararına karşı yaptığı itirazın Danıştayca uygun bulunması⁵⁴ üzerine Yalçıntaş, 24 Kasım 1975'te istifa etmiş ve çok kısa süreli TRT müdürlüğü sona ermiştir.⁵⁵ Fakat İsmail Cem hakkında alınan bu karar hükümet tarafından uygulanmamıştır. 18 Aralık 1975 tarihinde Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğretim Üyesi Prof. Dr. Şaban Karataş TRT Genel Müdürlüğüne atanmıştır.⁵⁶

Ankara belgesel dizisinin yayınladığı 1977 yılında ise TRT Genel Müdürlüğü görevinde halihazırda TRT Yönetim Kurulunda yer alan Şaban Karataş bulunmaktadır. İsmail Cem sol görüşlü bir fikri altyapıya sahipken Şaban Karataş ise sağ ve milliyetçi duruşu ile ön plana çıkmaktadır. Fakat her ikisi de TRT'ye yöneltilen eleştirilerden kurtulamamıştır. Üstelik Karataş'ın İsmail Cem'in Danıştayca göreve iadesi kararına karşın Nevzat Yalçıntaş'ın yerine atanmış olması muhalif basının özellikle de CHP'nin Yalçıntaş ile yıldızının barışmamasının başka bir gerekçesi olmuştur. 1976-1977 TRT gündemi Şaban Karataş'ın usulsüz olduğu iddia edilen TRT Genel Müdürlüğüne atanması ve TRT'nin yayın içerikleri üzerine yapılan eleştiriler ile doluydu. Sadece CHP'nin özel çalışmaları değil, Karataş'ın göreve gelmesinde etkili olan MSP'de zaman içinde TRT Genel Müdürü Şaban Karataş konusunda sert eleştiriler yapmaya başlamış ve bu eleştirilerin içeriğini TRT'de MSP'ye yeterince yer ayrılmaması oluşturmıştır.⁵⁷ Cem'in sınıfçı ve halkçı olmakla itham edildiği TRT yayıncılığı ile Karataş'ın Türk milliyetçiliği ve Turancılık odaklı yayıncılığı aynı eleştirilerin merkezinde yer almıştır.⁵⁸ Şaban Karataş döneminde TRT'de tarihi ve dini yayınların sayısında artış görülmüştür. Böylece Karataş, TRT'de ideolojik yönü belirgin olan bir yayıncılık dönemini başlatmıştır.⁵⁹ TRT görevi boyunca Şaban Karataş'ın yayın politikasının iki esas unsuru sol fikirlerin TRT'den yayılmasını önlemek ve milli kültür aktarımı yapmak olmuştur.⁶⁰ Görüldüğü

51 Devran, 85. İsmail Cem kaleme aldığı eserinde hem sağ hem sol tarafın yoğun baskı ve eleştirilerine uğradığını ifade etmektedir. Bkz. İsmail Cem, *TRT'de 500 Gün Bir Dönem Türkiye'sinin Hikayesi*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1976), 102-111.

52 BCA, 30.18.1.2/332.33.2, 30.04.1975, 1.

53 *Resmî Gazete*, 17.05.1975, Sayı: 15239; BCA, 30.18.1.2/332.33.3, 30.04.1975, 1.

54 Cem, *TRT'de 500 Gün Bir Dönem Türkiye'sinin Hikayesi*, 259, 279.

55 Şaban Karataş, *TRT Kavgası*, (İstanbul: Emek Matbaacılık, 1978), 363-407.

56 BCA, 30.15.1.2/343.90.12, 18.12.1975, 1.

57 Karataş, *TRT Kavgası*, 82.

58 Bahar İzmir, "Türk Siyasetinde Yeni Bir Propaganda Aracı: 1970'li Yıllarda Televizyonun Politizasyonu," *History Studies* 15, 15 (2023): 220. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3371563>; Devran, 121-122; *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1977, 10.

59 Cankaya, *TRT: Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi 1927-2000*, 139.

60 Mustafa Mert Albaz, "Siyasi Kutuplaşma Ortamındaki TRT'nin Genel Müdürleri İsmail Cem

üzere 1970'lerin ikinci yarısı boyunca TRT, mevcut politik atmosfere uygun olarak bir propaganda aracına dönüşecektir.⁶¹

1977 genel seçimlerinde birinci parti olan CHP tek başına hükümet kuracak oranda oy alamamıştır. Bülent Ecevit tarafından kurulan CHP azınlık hükümeti de güvenoyu alamamıştır. TRT Genel Müdürü Şaban Karataş ise TRT genel müdürlüğüne atanmasını sağlayan Bakanlar Kurulu kararnamesini iptal eden Danıştay kararının kesinleşmiş olduğu gerekçesiyle görevinden alınmıştır.⁶² Şaban Karataş'ın yerine 27 Haziran 1977'de vekaleten en kıdemli genel müdür yardımcısı Dr. Cengiz Taşer atanmıştır.⁶³

2. 'Türkiye'nin Kalbi: Ankara' Belgeseli ve TRT Sansürü

1969 yılında yayınlanmasıyla gündem olan *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* belgesel filmi Türk-Sovyet ilişkilerinin güçlendiği ve sinemanın yaygın bir politik dil olarak kullanılmaya başladığı bir dönemde çekilmiştir. Nitekim Türkiye ve Sovyetler arasında 1925 yılında imzalanan dostluk anlaşması uyarınca Sovyetlerin Türk sineması üzerinde yapacağı etki ve katkılarda gündeme gelmiştir.⁶⁴ Bu kapsamda resim, müzik, heykel ve diğer güzel sanatlarda başlayan karşılıklı değişim birçok Türk sanatçının da Sovyetlere giderek burada gözlem yapmalarına fırsat sunmuştur. Örneğin tiyatro ve sinema adına Muhsin Ertuğrul 1925 yılından 1928 yılına kadar Sovyetlerde bulunmuş, sinema ve tiyatro konusunda oldukça tecrübe kazanmış, ressam İbrahim Çallı ise Sovyet Ressam Kiriçenko ile İstanbul'da birlikte çalışma şansı bulmuştur.⁶⁵ 1930'lar ise bir yandan bu iş birliğinin derinleştiği diğer yandan Kemalist ilkelerin topluma yerleştirilmesi konusunda ciddi adımların atıldığı bir zaman dilimini oluşturmıştır. 29 Ekim 1933 yılında Cumhuriyetin ilanının 10. Yılı etkinlikleri kapsamında bir Sovyet heyetinin Türkiye'ye geldiği görülmektedir.⁶⁶ Sinemanın eğitici ve geniş kitlelere aktarıcı gücünün farkında olan Atatürk'ün de teşvikleriyle 1932 yılı sonlarında Türk-Sovyet dostluğunu ve iki ülkede yapılan inkılapları ele almak üzere Millî Mücadele konulu bir film çalışması yapılması istenmiş ve bu amaçla Sovyet film yapımcısı Nathan Zarkhi Maarif Vekili Reşit Galip tarafından Türkiye'ye davet edilmiştir.⁶⁷ Yönetmen Zarkhi, yazar Reşat Nuri ile birlikte küçük bir

ve Şaban Karataş'ın 1961 Anayasasına Bakışları", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 20, 1 (2024): 168, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/85366/1445570>

61 İzmir, "Türk Siyasetinde Yeni Bir Propaganda Aracı: 1970'li Yıllarda Televizyonun Politizasyonu", 227.

62 Karataş, *TRT Kavgası*, 322-323.

63 *Resmî Gazete*, Sayı: 15984, 02.07.1977.

64 Serdar Öztürk, *Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset*, (Ankara: Elips Kitap, 2005), 40.

65 Dimitir Vandov, *Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 270.

66 *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1933, 1.

67 Ali Özuyar, *Gazinin Sineması*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022), 32.

Anadolu gezisine katılmıştır.⁶⁸ Senarist Zarkhi ve Yönetmen Yutkeviç daha ziyade Milli Mücadele yıllarına atıf yapan bir senaryo olan *Öldürmeyen Adam* isimli filmi vekaletle teslim etmiştir. Ancak senaryoda bazı düzenlemelerin istendiğini ifade eden Reşat Nuri, filmin çekiminin Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünde yapılacağını belirtmiştir. Fakat çekiminden vazgeçilen bu filmin yerine Yutkeviç ve Arnstam tarafından hazırlanan Millî Mücadeleden ziyade yapılan inkılap ve devrimlere atıf yapan *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* filmi kaleme alınmıştır. Türkiye'de 120 gün kalarak çekim yapan Sovyet film ekibi filmin tamamının 15 Şubat'a kadar bitirilerek teslim edileceğini bildirmiş⁶⁹ 1933 eylül ayında başlayan film çekimleri aralık ayı sonuna kadar sürmüştür.⁷⁰

Cumhuriyetin onuncu yıl etkinlikleri için Türkiye'ye gelen Sovyet ekibinin içinde Sovyet üst düzey diplomatları Dışişleri Komiser Yardımcısı L. M. Karahan ve Devrim Komuta Konseyi Üyesi Budyonni'nin yanında *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* belgesel filminin yönetmenleri Sergey Yutkeviç ve Lev Oskaroviç Arnstam da vardı.⁷¹ Yutkeviç ve Arnstam tarafından 1933 yılında çekilen filmin tamamlanmasında Reşat Nuri ve Fikret Adil de yer almıştır.⁷² İlk hali yaklaşık 135 dakika süren filmin genel teması cumhuriyet öncesinden modern Türkiye'ye geçiş serüveni içinde Ankara'nın çehresini ve değişimini sunmaktır. Bu kapsamda film Ankara üzerinden eski-yeni düzlemi içinde modern Türkiye'nin görüntüsünü sunmaya çalışır. *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* filminin açılışı İnönü'nün Sovyetler Birliğine methiyelerle yaptığı açılış konuşması ile başlamıştır. İnönü, konuşmasında Sovyet yöneticilerinden *doştlarımız* diye bahsetmiş ve iki devletin tarihsel ittifakına işaret etmiştir.⁷³

Türkiye'nin Kalbi: Ankara filmini yıllar sonra yayınlandığında tartışılır kılan ve Sovyet propagandası yapıldığı iddia edilen bu konuşmanın yanında onuncu yıl kutlamaları için Türkiye'nin daveti ile ülkeye gelen içinde Sovyet Milli Savunma Bakanı Kliment Voroşilov, yardımcısı Semen Budenov, Milli Eğitim Bakanı Andrey Bubnov, Dış İşleri Bakan Yardımcısı Lev Karahan, Rusya Bilimler Akademisi Başkan Yardımcısı Gleb Krjijanovski'nin bulunduğu Sovyet ekibin⁷⁴ İstanbul Boğazı'ndan başlayıp Ankara'ya kadar süren yolculuk görüntülerinin genişçe yer almasıdır. Filmin ilk bölümü bu ziyaret eşliğinde Sovyetler Enternasyonal Marşı ve Onuncu Yıl Marşlarının çalındığı ve Sovyet bayraklarının dalgalandığı görüntüler ile devam ederken

68 Vandov, *Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri*, 273; *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1932, 2.

69 *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1934, 2.

70 Önder Özdemir, "Türkiye'nin Kalbi Ankara" *İstanbul*, 016 (23 Kasım 1923), <https://www.istdergi.com/tarih-belge/turkiyenin-kalbi-ankara>

71 *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1933, 1.

72 Vandov, *Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri*, 274; Yalçın Lüleci, "Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği Arasındaki Sanatsal İlişkiler: "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" Belgeseli Örneği", 41.

73 Murat Erkman, "Bir Sovyet Belgeseli: "Türkiye'nin Kalbi Ankara", *ALTÜST*, (28 Şubat 2019), <https://www.altust.org/2019/02/bir-sovyet-belgeseli-turkiyenin-kalbi-ankara/>

74 *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1933, 1.

ikinci bölüm Ankara'nın inşasını konu edinen çıplak ve çorak bir araziden yeni Cumhuriyet binalarının yükseldiği modern Ankara görüntüleri ile devam etmektedir.⁷⁵ Filmin tamamlanmasının ardından Türkiye'ye gelen Yutkeviç ve S. Vitkin ile yapılan röportajda filmin Moskova'da aydın sınıfa gösterildiğini ve büyük bir ilgi uyandırdığını bir nüshasının da Paris'e götürüleceğini belirtilmiş ve Yutkeviç film hakkında bilgiler vermiştir.⁷⁶

Filmin bugüne sunduğu en önemli kayıt ise Atatürk'ün Gazi Hipodromunda yaptığı onuncu yıl konuşmasının canlı olarak kayda alınmış olmasıdır. Filmin önemli detayları Rusça yazıların çevirisi ile verilirken yazılardan birinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin eski ve değerli bir dostu olduğu ayrıca daima bu dostluğa sadık kalacakları yazılıdır.⁷⁷ Yutkeviç filmi Ankara'da Maarif Vekaletine teslim edeceklerini belirtmiş, 1934 Nisan ayında montajı da bitirilen film, Sovyet büyükelçisi Zacaroviç Suriç tarafından resmi bir törenle hükümete takdim edilmiş ve film Sovyet sinemalarında da gösterime girmiştir.⁷⁸ Film Mustafa Kemal ve Maarif Vekili Hikmet Bey'in de bulunduğu ekibe özel gösterimle izlettirilmiştir.⁷⁹ Filmin gösteriminden gelecek gelirlerin bir kısmının Hilal-i Ahmer'e bir kısmının Türk Tarih Kurumuna gönderilmesi ve öğrencilere de özellikle izlettirilmesi istenmiştir.⁸⁰ Anlaşıldığı kadarıyla film ülkede de her yerde gösterime girmemiş yurtdışında ise Moskova ile sınırlı kalmıştır. Filmin diplomatik misyonlara gönderildiği fakat gösterim listelerine eklenmediği görülmektedir.⁸¹ Gazetelerde büyük puntolarla "*Her Türk'ün görmesi lazım gelen büyük inkılap filmi Ankara Türkiye'nin Kalbidir*" başlıklarına yer verilmiştir.⁸²

1936 yılında gösterime giren ve birçok yerde izlenen *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* filmi yıllar boyunca arşivde kalmış özellikle Sovyetler ile ilişkilerin seyrine göre filme karşı ilgide de değişim olmuştur. Atatürk döneminde Sovyet-Türk yakınlaşmasına bir dayanak olarak çekilen film, DP iktidarı boyunca gündeme gelmemiş ve rafta kalmıştır. Bu dönemin sosyopolitik evrenine uygun olarak hatırlanmayan belgesel film yıllar sonra ilk defa TRT tarafından televizyondan yayınlanmıştır. Televizyonun yeni kurulduğu ve yayılım göstermeye çalıştığı bu dönemde ani bir kararla filmin TV'den

75 *Türkiye'nin Kalbi: Ankara*, erişim 22 Şubat 2025, <https://www.youtube.com/watch?v=orILLUPNgE>

76 *Cumhuriyet*, 19 Mart 1934, 3.

77 Özgür Adadağ, "Un film, Une Capitale Comme Vitrine de la République: Ankara, le Coeur de la Turquie", *İleti-ş-im* 26, (Haziran/June/Juin 2017): 167.

78 Güven Arif Sargın, "Ötekinin Gözüyle Ankara'yı Kurmak Sovyet Propaganda Filmlerinde Devrimci Bellek Kaybı ve Anımsama", erişim 23 Şubat 2025, <https://gasmekan.wordpress.com/2014/08/30/otekinin-gozuyle-ankarayi-kurmak-sovyet-propaganda-filmlerinde-devrimci-bellek-kaybi-ve-animsama/>

79 *Cumhuriyet*, 30 Mart 1934, 2.

80 BCA, 30- 10-0-0.146-43-20, 07.04.1936.

81 Adadağ, "Un film, Une Capitale Comme Vitrine de la République: Ankara, le Coeur de la Turquie", 170.

82 *Cumhuriyet*, 19-23 Nisan 1934, 4.

yayınlanması büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Keza 1969 yılı bir yandan 68 Olayları olarak anılan gençlik hareketlerinin dalgalandığı, İstanbul'a gelen ABD'nin 6. Filosunun protestolar ile karşılandığı aynı zamanda emperyalizm karşıtı hareketlerin yoğunlaştığı, komünizm ve sol algısının yükseldiği bir sürece işaret etmekteydi. Bu sırada iktidarda sağ eğilimli Adalet Partisi ve Süleyman Demirel hükümeti bulunmaktaydı. Bu evrede TRT ekranlarında deneme yayınları kapsamında bir geçiş yaşanmaktaydı. Ankara Televizyon Daire Başkanı Mahmut Tali Öngören'in⁸³ *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* belgesel filmini Atatürk'ü anma etkinlikleri kapsamında 10 Kasım 1969 tarihinde yayınlama kararı alması hiç gündemde olmayan bir durum olarak karşılanmıştır. Film TRT'de yayınlanırken 25. dakikasında TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak evinden kalkarak Mithat Paşa Caddesinde bulunan TV binasına gelmiş ve yayını yarıda kestirmiştir.⁸⁴ TRT Genel Müdürü olayın hemen ardından 11 Kasım 1969 tarihli bir bildiri ile Ankara Televizyon Daire Başkanı Mahmut Tali Öngören'in görevinden alındığını yetkilerinin kaldırıldığını ve yerine de Semih Tuğrul'un getirildiğini bildirmiştir.⁸⁵ Olay kısa sürede siyasi mekanizmada da yankı bulmuştur. TRT'de komünizm propagandası yapıldığı iddiasıyla görevinden alınan Öngören'in yanında Başbakan Süleyman Demirel'de Enformasyon Bakanı Turhan Bilgin'i konu ile ilgili olarak görevlendirmiştir. Bu kapsamda TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak Bakan Turhan Bilgin'e bilgi vermiştir.⁸⁶

Eleştirilerin hedefindeki Öngören'e göre TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak filmi daha evvel izlememişti. TRT bünyesinde yayınların bir denetlenme yükümlülüğü olmadığı için bir denetleme mekanizması da kurulmamıştır. Fakat yayınların sorumluluğu TRT Kanununda yer aldığı üzere TRT Genel Müdürlüğü uhdesinde bulunmaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla siyasal iktidarla ters düşmek istemeyen ve yayın sorumluluğu kendisinde olan Adnan Öztrak Sovyet teması bulunan bu Atatürk yayınından tedirgin olmuş ve yayına müdahale etme gereği hissetmiştir. Bu noktada Ankara Televizyon Daire Başkanı Mahmut Tali Öngören'in iddiaları ve gazete haberlerinde belirtilenlere göre Öztrak, o akşam yayın sırasında yoğun telefonlar almış ve evinden kalkarak henüz yayının başlarında yayının kesilmesi emri vermiştir. Yayının tamamlanmamış olması ve yayın hakkında daha evvel bilgisi olmaması Öztrak'ın birtakım uyarılara maruz kaldığı izlenimi

83 Mahmut Tali Öngören 1931 yılında İstanbul'da doğmuş, Amerika'daki eğitiminin ardından 1959 yılında TRT Ankara Radyosunda görev almış ayrıca TRT Televizyonunun kuruluşunda da öncü olmuştur. Uzun yıllar Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde köşe yazarlığı da yapan Öngören'in babası ilk PTT Müdürü, amcası ise Atatürk'ün yakın arkadaşlarından İbrahim Tali Öngören'dir. Bkz. *Tek Başına Orkestra Mahmut Tali Öngören*, 9; 40, 12 Eylül 2008, 19; <https://www.biyografiler.com/kimdir/mahmut-tali-ongoren>

84 Mahmut Tali Öngören, *Sinema Diye Diye...*, (Ankara: Kalem Yayınları, 1985), 107.

85 *Milliyet*, 14 Kasım 1969, 1, 11.

86 *Milliyet*, 11 Kasım 1969, 1.

uyandırmaktadır. Bir denetim mekanizması olmayan⁸⁷ TRT'de Genel Müdür gün içinde yayın akışından haberdar edilmekteydi. Fakat günlük yayın akışından haberdar olması gereken Öztrak, belgeselin yayınlanmasına çok az süre kala yayın akışı hakkında bilgi istemesine karşın bu bilginin Öngören tarafından sunulmadığı iddia edilmiştir. Öngören'in bu konudaki savunması bilgi akışının vakit darlığı ve yayına az süre kalması nedeniyle yapılamadığı şeklinde olmuştur. Ancak Öngören, filmin TRT iç değerlendirmesinden geçtiğini, filmdeki Rusça yazıların da incelemesinin yapılmasının ardından yayınlandığını belirtmektedir.⁸⁸ Filmin en rahatsız eden kesimleri ve yayından kaldırılma gerekçeleri ise filmde yer alan Ankara'nın yoksul görüntüleri ile bu Rusça yazıların Sovyet propagandası yapıldığı izlenimi yaratmasıdır.⁸⁹

Türkiye'nin Kalbi: Ankara filminin yayınlanmasını sağlayan Ankara Televizyon Daire Başkanı Mahmut Tali Öngören'e göre film 25. dakikasında kesilmesi nedeniyle filmin geri kalan bölümüyle ilgili bir bilgi sahibi olmayan TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak filmin Sovyet yapımı olması nedeniyle birileri tarafından telefonla uyarılmış ve doldurulmuştur.⁹⁰ Adnan Öztrak ise açıklamasında *"program maalesef Atatürk'e uygun bir program değildir. Gösterilen film ve yapılan konuşmalarla ilgili bantlara el koydum. Soruşturma yapıyoruz"* demiştir.⁹¹ Burada bahsi geçen program filmden önce yayınlanan bir açık oturum programıdır. İlk açıklamasında ise Öztrak, Öngören'in hiçbir ilgisi olmadığı halde filmi Sovyet Büyükelçiliğinden aldığını fakat filmi TRT komisyonundan geçirmeden yayınladığını ve filmin savcı tarafından inceleneceğini belirtmiştir. Öngören ise bu iddiaya yanıt olarak *"Ben müsterihim kötü ve gereksiz bir şey yapmadım. Bilakis iyi bir şey yaptığım kanısındayım"* diyerek kendisini savunmuştur.⁹² Konu Meclis gündemine de taşınmış, AP Antalya Milletvekili Başbakana bir soru önergesi yönelmiştir: *"Atatürk'ün ölüm yıldönümü olan 10 Kasım 1969 günü Ankara televizyonunda gösterilen (Ankara Türkiye'nin Kalbidir) isimli filmin Atatürk tarafından gösterilmesinin yasaklandığı aynı zamanda bu filmin Ruslar tarafından yapıldığı doğru mudur? Aynı gün televizyonda yapılan açık oturuma kimler katılmıştır? Bu açık oturumda yapılan konuşmalar Atatürk'e Cumhuriyete ve devlete hakaret değil midir? Bu davranışlar karşısında hükümetçe ne düşünülmektedir?"*⁹³ Bu önergeden de anlaşıldığı üzere film ve filmin tarihçesi hakkında yeterli bilgi sahibi olan kimse bulunmamaktadır.

87 1 Kasım 1970 tarihinde yayınlanan bir bildiride TRT'nin kurulduğu yıldan bu yana teftiş görmediği çünkü TRT'nin kendi teftiş kurulu olmadığı eleştirisi yapılmaktaydı. Bkz. Mahmut Tali Öngören, "Televizyon", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 10: 2749.

88 Öngören, *Sinema Diye Diye...*, 109.

89 Öngören, 110.

90 Öngören, 110.

91 *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1969, 1.

92 *Milliyet*, 12 Kasım 1969, 7.

93 *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1969, 7.

Filme ilgili yapılan eleştiriler Sovyet ve Rus etkisi üzerinden komünizm propagandası yapıldığı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu yıllarda TRT’de yönetmen, program ve yayın yapımcısı olarak görev alan Varlık Özmenek ise filmin yayınlanma hikayesini şöyle anlatmaktadır:

Filmi bilen ve bulan kişi benim. Sovyetler Birliği Elçiliği’nden istedik, onlar da filmin orijinalini bulup bize getirdiler. Filmin gösterildiği sırada biz yayın odasındaydık. Ben yayın sorumlusu, Mahmut Tali Öngören de Program Dairesi Başkanı’ydı. Televizyon yayınlarını o dönemde Mithatpaşa Caddesi üzerinde bir apartmanda yapıyorduk. Filmin ortalarına doğru TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak stüdyoya geldi ve ‘Bu film ancak Moskova’da seyrettirilebilir. Yayını kesin’ diyerek yayını durdurdu. Bu olay galiba dünya televizyon yayıncılık tarihinde de bir ilk oldu. Adnan Öztrak geldiği zaman ben anladım ki filmi bilmiyorum. (...) Diğer gün de TRT Yönetim Kurulu toplandı. Mahmut Bey’in görevine ara verildi, bana da disiplin cezası verildi. Savcılık ise daha sonra takipsizlik verdi.⁹⁴

Ankara Televizyon Daire Başkanı Mahmut Tali Öngören, 13 Kasım’da soruşturma kapsamında üç saat süren bir ifade vermiştir. Fakat Öngören, sadece filmi komisyona sokmadan yayınladığı için itham edilmemiştir. Aynı akşam yayınlanan Atatürk konulu açık oturum programı konuklarını TRT tüzüğüne göre belirlemediği⁹⁵ ve programda Atatürk devrimlerinin tartışma konusu yapılmasına sebep olduğu iddiasıyla da suçlanmıştır.⁹⁶ Öngören’e verilen ceza ve filme gösterilen tepki sonrasında tartışma yargıya taşınmış ve savcılık yaptığı inceleme sonunda filmde suç unsuru bulunmadığı gerekçesiyle takipsizlik kararı vermiştir.⁹⁷ Yargının bu kararının TRT içinde de bölünmelere yol açtığı 14 Kasım 1969 tarihli TRT Yönetim Kurulu toplantısında alınan 714 sayılı kararda da ortaya çıkmıştır. Toplantıda yapılan oylamada Yönetim Kurulunun başkan da dahil 8 üyesinden 5’inin Öngören’in yetkilerinin iade edilmesi ve filmin televizyondan tekrar gösterilmesi yönünde oy kullandığı anlaşılmıştır. Yönetim Kurulunda yer alan ve Adnan Öztrak ile sorunlar yaşayan üç isim Emin Galip Sandalcı, Muammer Sun ve Sunuhi Cav’ın olumlu oy kullananlar arasında yer almıştır. Toplantıda alınan kararla Öngören görevine iade edilirken, onun yerine atanmış olan Televizyon Dairesi Film Seksiyonu Şefi Semih Tuğrul da Genel Müdür Yardımcılığına getirilmiştir.⁹⁸ Oylama uzun süre 4-4 eşitlik içinde giderken Başkan Suat Sinanoğlu’nun oyu

94 Özdemir, “Türkiye’nin Kalbi Ankara”.

95 *Milliyet*, 14 Kasım 1969, 1, 7; *Milliyet* 16 Kasım 1969, 1, 7.

96 *Tek Başına Orkestra Mahmut Tali Öngören*, 46.

97 *Milliyet*, 10 Aralık 1969, 1, 11; *Tek Başına Orkestra Mahmut Tali Öngören*, 97.

98 *Milliyet*, 16-17 Kasım 1969; *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1969, 1.

belirleyici olmuş, ayrıca Öngören ile ilgili tahkikat yapmakla görevlendirilmiş olan Yorum Dergisi Sorumlusu Doğan Tanyel, kendi görüşlerinin dikkate alınmadığı gerekçesiyle bu karar üzerine istifa etmiştir. Yönetim Kurulu bu toplantıda aynı zamanda filmin TRT'den tekrar yayınlanması kararını da almıştır. Bu karara gerekçe olarak filmin yeniden yayınlanmasıyla filmde komünist propagandası yapıp yapılmadığı kanaatinin kamuoyunun takdirine bırakılması olduğu belirtilmiştir.⁹⁹ TRT kurduğu Tahkik Heyeti ile soruşturma başlatmıştır. Soruşturma sonucu ortaya çıkan rapor, TRT Disiplin Komisyonuna sunulmuş ve Disiplin Kurulu Program Dairesi Başkanı Mahmut Tali Öngören'e bir yıl kıdem indirimi, Prodüktör Tuna Yönder ile Varlık Özmenek'e de üçer ay kıdem indirimi cezası vermiştir.¹⁰⁰ Tüm bu süreç aslında TRT'nin özerk olduğu bu son döneminde TRT içinde de siyasal bir kamplaşma olduğu ve fikir ayrılıklarının yayınlara da yansıdığını göstermektedir. Filmin ilk defa televizyondan yayınlandığı bu öyküde siyasal iktidarın yayına direkt bir müdahalesi olup olmadığı konusu muallakta kalmakla birlikte TRT'nin özerk döneminde yaşanan bu olay, TRT yayınlarının mevcut siyasal iklimden fazlasıyla etkilendiğini ortaya koymaktadır. Fakat yıllar sonra da Öngören, TRT sorununun bir genel müdür sorunu olduğunu ve bunun TRT kurulduğu günden bu yana değişmediğini belirtir.¹⁰¹

TRT'yi yeniden tartışılır hale getiren *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* belgesel filmi hem gösterimi hem de gösterim sonrasında verilen cezaları ile gündemi meşgul etmeye devam etmiştir. Verilen kararın etkisi ile film bir yıl sonra 10 Kasım 1970 tarihinde kesintisiz şekilde TRT'den yayınlanmıştır.¹⁰² Film tekrar uzun süre unutulup arşivlenirken, 1989 yılında bu defa Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Ankara Film Festivalinde gösterilmiştir.¹⁰³ *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* bugün Cumhurbaşkanlığı resmî sitesinde 2008 yılı itibarıyla erişime açık tutulmaktadır.

3. 'Ankara' Belgesel Programı ve TRT Sansürü

TRT'nin özerk döneminde yayınlanması sorun olan *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* belgesel filmi dış politik gelişmelerin iç siyaset üzerindeki etkisi ile sansürlenmiş fakat filmin yeterli ölçüde sansür gerektiren unsur taşıması nedeniyle tekrar yayınlanmasına karar verilmişti. Özerk döneminde bu sorunların baş gösterdiği TRT'nin siyasal iktidarın güdümüne sokulduğu 1971 sonrası evrede daha fazla sansür ve yasak politikası ile gündeme gelmesi olasıydı. Nitekim tarafsız kamu tüzel kişiliğine sahip olan fakat genel müdür atama yetkisi tamamen siyasal iktidarın elinde bulunduğu bu evrede ilk olarak

99 *Milliyet*, 16 Kasım 1969, 7.

100 *Tek Başına Orkestra* Mahmut Tali Öngören, 97.

101 *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1974, 6.

102 Öngören, *Sinema Diye Diye...*, 110; *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1970, 7.

103 Adadağ, "Un film, Une Capitale Comme Vitrine de la République: Ankara, le Coeur de la Turquie", 172.

Ecevit iktidarında İsmail Cem istisnai memurluk çıkarılarak TRT müdürlüğüne getirilmişti. Hukuksuz olduğu iddia edilen bu atama yargıya taşınmış tam da bu evrede bahsi geçen 1977 yapımı *Ankara* belgesel programının plan aşaması gündeme gelmiştir. Plan aşamasında TRT Genel Müdürü olan İsmail Cem tarafından onay verilen programın, çekimi ve yayınlanması evresinde ise TRT Genel Müdürlüğünde Şaban Karataş bulunmaktadır. Bu sebeple iki farklı iktidar dönemi ve iki farklı dünya görüşüne sahip TRT müdürü sayesinde TRT politikaları oldukça ilginç ve sert bir geçiş sahne olmuştur.

Siyasal iktidarlar seçimle veya hükümet değişikliği ile el değiştirdikçe ilk müdahale edilen alan TRT idaresi olmuş ve iktidara gelen hükümetler TRT'nin kamuoyu gücünü lehlerinde kullanmak istemişlerdir. Nitekim Şaban Karataş'ta TRT Genel Müdürlüğü görevine Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'ın isteğiyle getirildiğini ifade ederken göreve başladığı gün basın mensuplarının da bulunduğu bir toplantıda TRT çalışanlarına bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Karataş, bulunduğu makamın siyaset rüzgarına açık bir yer olduğunu, kendisinden önce gelenler gibi kendisinin de siyasi tercihlere göre gelmiş olduğunu kendisinden sonrakilerinde aynı şekilde göreve geleceğini belirtmiş ve TRT genel müdürünün kurum hizmetlerinin olanaklarını artırmak ve kurumun hizmet politikasını belirlemek gibi iki görevi olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴ Şaban Karataş göreve gelir gelmez TRT'de yapılacak geniş çaplı atamalarla bir değişimin sinyalini vermiş ve daha görevin ilk zamanlarında TRT'nin tarafsızlığı eleştirilerin odağına yerleşmiştir.¹⁰⁵ Bu açık ifadeye karşın iktidar ve muhalefet kanadından gelen eleştirilerden kurtulamayan Karataş'ta İsmail Cem gibi aynı sorunu yaşamıştır. İsmail Cem'e TRT Genel Müdürü iken yapılan muhalif eleştiriler TV'den yapılan sol görüşlü ve sınıfçı bir yayın anlayışı olduğu şeklinde iken Şaban Karataş döneminde yapılan eleştiriler de örneğin Ecevit ile ilgili haberlere TV'de yer ayrıldığı, Kıbrıs Barış Harekatının yıldönümünde Ecevit'in isminin geçirilmediği ve Demirel hakkındaki yolsuzluk iddialarına yayınlarda yer verilmemiş olmasıdır.¹⁰⁶

Şaban Karataş dönemi TRT'sinde oldukça tartışılan *Ankara* belgeseli *Ankara'yı* ve tarihini kenti merkeze alarak ele almayı planlamıştı. Belgesel dizinin plan ve düşünce evresi yayınlandığı 1977 yılından çok öncesine dayanmaktaydı. Belgesel programın 1975 yılında ilk olarak gündeme geldiği ve dönemin TRT Genel Müdürü İsmail Cem'den müdürlükten ayrılmadan hemen önce onay aldığı anlaşılmaktadır. Keza Cem dönemi TRT'sinin en önemli uygulamalarından birini de tarihsel dizilerin yayın akışına dahil edilmesi olmuştur.¹⁰⁷ *Ankara* belgesel film projesinin TRT Genel Müdürü

104 Karataş, *TRT Kavgası*, 21, 44-45.

105 *Milliyet*, 22 Mart 1977, 1.

106 *TBMM ZC*, Birleşim: 38, Oturum: 1, 13 Ocak 1976, 349; *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1974, 6.

107 Cem, *TRT'de 500 Gün Bir Dönem Türkiye'nin Hikayesi*, 49.

İsmail Cem izinde olduğu için yerine vekalet eden Hıfzı Topuz tarafından son gün imzalandığından bu belgesel bir yönüyle de Cem yönetiminin son imzalı projesi olmuştur.¹⁰⁸ Belgesel dizinin, Ankara'yı kentin kurulmasından sonra zaman içinde geçirdiği değişim, Kurtuluş Savaşının merkezi ve Cumhuriyet Türkiye'sinin de başkenti olarak çeşitli olayların sahnelendiği bir mekan olarak ele aldığı ifade edilmiştir.¹⁰⁹ Dizi filme 1977 TV yayın planlamasında yer verildiği, Karataş'ın 13 Ekim 1976 tarihinde İzmir Gazeteciler Cemiyetinde yaptığı bir basın toplantısında verdiği bilgilendirme demecinden de anlaşılmaktadır. Buna göre 1977 planlamasında tarih ve kültür ile ilgili tek veya dizi halinde ekranlara getirilmesi kararlaştırılan filmlerden biri de Ankara'dır.¹¹⁰ Filmin Yapımcılığını Münip Senyücel¹¹¹ Yönetmen ve senaristliğini Mehmet Ege¹¹², Yapım Yardımcılığını Hadi Şenol, Karikatürleri Sedat Örsel ve Yönetmen Yardımcılığını ise Şahika İzmen yapmıştır.¹¹³ Dizinin metin yazarı ve yönetmeni Mehmet Ege'nin belirttiğine göre film için önemli bir alt yapı araştırması yapılmış, 250-300 bin metre karelik film arşivi taranmış, yüz yılı aşan bir gazete arşivi incelenmiş, 1917-1960 yılları arasında yerli ve yabancı bir çok kitap ve literatür taraması yapılmıştır.¹¹⁴ 1975 Ağustos ayında dizinin çekimlerine başlanmış ve ilk etapta dizinin 6 bölümlük bir belgesel dizi olması planlanmıştı. Ancak doküman ve verinin fazla olması üzerine bölüm sayısının dokuz olması ve belgesel dizinin yayın tarihinin de 1976 Mayıs ayına ertelenmesi TRT'den rica edilmiş ve bu istek kabul edilmiştir.¹¹⁵ Ankara belgesel programı şehrin tarihini geçmişten o güne bütünsel şekilde ele almayı tasarladığı için yapımı ve projesi uzun zamanda belirlenmiş bir dizi filmi. Bu nedenle ilk etapta on bölüm olarak tasarlanmıştı. Filmin bölüm içerikleri ise şu şekildedir:

108 *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1977, 10.

109 *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1977, 6.

110 Karataş, *TRT Kavgası*, 153.

111 Münip Şenyücel, 1938 yılında Çorum doğmuştur. Şenyücel olup tiyatro kökenlidir ve birçok tiyatro oyununu ilk kez sahnelemiştir. TRT Ankara Televizyonu Eğitim Kültür Müdürlüğünde çalışmaya başladıktan sonra drama ve belgeseller yönetmeye başlamış, 1981 yılında ise Belgesel Programları Müdürlüğünün kurulmasında aktif rol oynamıştır. Şenyücel uzun yıllar TRT bünyesinde çalıştıktan sonra 2002 yılında TRT Belgesel Programları Müdürlüğünden emekli olmuştur. 2024 yılında vefat etmiştir. Bkz. <https://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/munipsenyucel.html>, erişim 23 Şubat 2025.

112 1945 yılında İstanbul'da doğan Mehmet Ege, 1971 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Yüksek Bölümünü bitirmiş, 1975 yılında ise TRT'de belgesel yönetmeni olarak göreve başlamıştır. TRT'de Belgesel Programlar Müdürlüğü'nün kuruluşunda kurucu müdür olarak görev alan Ege, Münip Şenyücel'le birlikte güçlü bir belgesel arşivi kurmuş ve 1992 yılında Kültür Bakanlığı Telif hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü yapmış ve 1994 yılında seçilmiş ilk Ankara Devlet Tiyatrosu Müdürü olarak çalıştı. Mehmet Ege, 2016 yılında vefat etmiştir. Bkz. <https://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/mehmetege.html>, erişim 23 Şubat 2025.

113 N. Beyhan Karadağ, *Geçmişten Geleceğe Belgeler... Bilgiler...*, 1968/2008, (Ankara: TRT Arşiv Dairesi Başkanlığı), 147.

114 *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1977, 10.

115 *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1977, 10.

Ankara belgesel programının birinci bölümü “*Eski Bir Resim*” adıyla Mustafa Kemal Atatürk’ün Ankara’ya gelişine kadar ki Ankara tarihini konu etmektedir. Ankara adının nereden geldiğinin anlatıldığı bu bölümde Selçuklu dönemi Ankara’sı Osmanlı’nın Ankara’ya gelişi anlatılırken Ankara Savaşı da Hollanda Kraliyet Müzesi’nde bulunan yağlı boya Ankara tablosu üzerinden anlatılmıştır. Bölümde son olarak 1. Dünya Savaşı’na değinilmektedir. Belgeselin ikinci bölümü “*Tepedeki Karargâh*” başlığı ile Kurtuluş Savaşı’ndaki Ankara’yı konu edinmektedir. Kurtuluş tarihine Tepedeki Karargâh olarak geçen Ziraat Okulu Binası ve o sırada Ankara’nın yoksulluğundan bahsedilmektedir. Bölümde ilk TBMM Binasına ayrı bir yer verilerek Misak-ı Milli, 1. İnönü Zaferi, 2. İnönü Savaşı, Sakarya Savaşı gibi önemli tarihi olaylar anlatılmaktadır. Bölüm Büyük Taarruz savaşı ve Türk askerinin İzmir’e girişi ile son bulmaktadır. *Ankara* belgesel dizinin üçüncü bölümü “*Büyük Doğuş*” adıyla hazırlanmıştır. Bu bölümde Kurtuluş Savaşı sonrası Ankara konu edilmekte ve Ankara merkezinde Mudanya Görüşmeleri, Lozan Barış Antlaşması, Cumhuriyet’in ilanı anlatılmakta şehrin dokusu ve dar sokakları yine siyasal öykü içinde sunulmaktadır. Bu bölümde Ankara’da yaşanan ilk uçak kazası, Bent Deresi’nde yapılan güreşler, Ankara Palas’ın yapılış öyküsü ve Çankaya Köşkü’nün yapılmasıyla şehrin değişimi ele alınmaktadır. “*Plan*” adıyla hazırlanan dördüncü bölüm Atatürk tarafından okunan Nutuk, ilk nüfus sayımı, Latin alfabesinin kabulü ve bu dönemde Ankara’da yapılan imar çalışmalarına ait görüntülere yer verilmektedir. Belgesel programın beşinci bölümü ise “*Bir Güneş Batıyor*” adını taşımaktadır. Bu bölümde Ankara’nın 1933-1938 yılları ele alınmaktadır. Bu kapsamda 10. Yıl etkinlikleri, İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Ankara’ya gelişi, İsmet Paşa Kız Enstitüsü’nün açılışı, “Türkiye’nin Kalbi Ankara” belgesel filmi hakkında bilgiler verilirken 26 Ekim 1937’de İsmet İnönü’nün başbakanlıktan istifa etmesi üzerine yerine Celal Bayar’ın atanması gibi siyasal olaylara da değinilmektedir.

Ankara belgeselinin yayınlanma fırsatı bulamayan altıncı bölümü ise “*Ateş Çemberi*” adıyla yayınlanmıştır. Bu bölümde ise Atatürk’ün ölümü, Şükrü Saraçoğlu’nun başbakan oluşu, İnönü-Atatürk dostluğu ve bu çerçevedeki iç ve dış siyasal gelişmeler ele alınmaktadır. Bölümde 1939 yılında Refik Saydam’ın başbakanlığı ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan’ın Belediye Başkanlığında, Ankara’da yapılanlar ele alınmaktadır. “*Savaş ve Ötesi*” başlığıyla hazırlanan yedinci bölümde ise yine Ankara tarihi çerçevesinde İkinci Dünya Savaşında yaşanan harp ekonomisi ve Ankara’nın yaşadığı zorluklar şehirde yaşayan insan görüntüleri eşliğinde verilmekte ayrıca Winston Churchill’in Adana’ya yaptığı ziyareti, Ankara Palas’ta verilen bir davetten görüntüler, 1945 yılı Cumhuriyet törenleri, Anıtkabir’in inşaat aşaması ve dış olaylara yer verilmektedir. Belgesel dizini sekizinci bölümü “*Demokrasiye Doğru*” adıyla hazırlanmış ve bu bölümde

1945-1950 yılları arasında İnönü döneminde yaşanan askeri-siyasi olayları detaylı olarak anlatılmaktadır. Ayrıca bu bölümde 2. Dünya Savaşı'nı izleyen günlerde Ankara'nın izlediği siyasetin günümüze etkileri, bu dönemde çıkan Toprak Yasası, 1948 yılı Londra Olimpiyatları'ndan dönen güreş takımının Ankara Garı'nda karşılanması ve 1950 yılı seçimleri için İsmet İnönü, Celal Bayar ve Adnan Menderes'in propaganda çalışmalarına yer verilmektedir. “*Ve Demokrasi*” başlıklı dokuzuncu bölümde 1950-1957 arası siyasal ve ekonomik değişimler konu edilmektedir. İnönü, Bayar ve Menderes'in seçim konuşmalarının yanında CHP iktidarının sonu, Kore Savaşı, Ankara İstasyonu'nda Kore'ye asker yolcu etme, 1952 yılında Ankara'da yapılan bir güzellik yarışmasından görüntüler, 1953 yılında bitirilen Anıtkabir'e Atatürk'ün naaşının taşınması töreni, 1957 yılında Ankara'da yaşanan sel görüntülerine yer verilmektedir. Belgesel dizinin yayınlanması tasarlanan onuncu ve son bölümü ise “*Demokrasi Ve*” adıyla hazırlanmıştır. Güncel siyasal ve sosyal gelişmelere de daha yakın bir dönemi ele alması açısından önemli görünen bu bölüme ise 1957 seçimlerinden 1961 Anayasası'nın kabulüne kadar ki süreci ele almaktadır. Bu bölümde Ankara'nın fiziki tarihinden ziyade yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik gelişmeleri incelenmektedir.¹¹⁶

Belgesel dizi programın ilk bölümü 3 Ocak 1977 tarihinde yayınlanmış ve verilen bir habere göre belgesel uzun tartışmalardan sonra sessiz sedasız yayınlanmış ve teknik ve kalite açısından beğenilmiş, Batılı örnekleriyle yarışır bir formatta bulunmuştur. Ankara dizi belgeseli TRT yayın akışında saat 21:23'te *Televizyon Kültür Yayınları Şubesinde hazırlanan bir kültür belgeselinin* yayınlanacağı bilgisi ile yer almıştır.¹¹⁷ Bu yönüyle Ankara belgesel filmi *Türkiye'nin Kalbi Ankara* belgesel filminden farklı olarak bizzat TRT yapımıdır. Fakat henüz ilk bölümün yayınlanmasından sonra gelecek bölümlerin yayınlanmasının tehlikede olduğu ve on bölüm olarak yayınlanması tasavvur edilen belgeselin bazı bölümlerinin TRT TV Müdürlüğü ve TV Başkanlığı tarafından veto edilerek sürekli revize edilmesi talebi ile geri gönderildiği belirtilmiştir.¹¹⁸ Belgesel dizinin bu nedenle 9 bölüm olarak yayınlanacağı ilan edilmiştir.¹¹⁹

Ankara belgesel ekibinin belirttiğine göre Mayıs 1976'da yayınlanması kararı alınan dizinin tüm bölümleri hazır olmasına karşın dördüncü bölümün yayınlanmasının ardından TRT'den ilk 5 bölümde istenmeyen bir denetim yapılması talebi gelmiştir. Keza Atatürk dönemini ele alan son bölüm 5. bölümdür ve sonraki bölümde İnönü devri başlamaktadır. Denetim isteği

116 Karadağ, *Geçmişten Geleceğe Belgeler... Bilgiler...*, 1968/2008, 147-149; *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1977, 6; *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1977, 6; *Milliyet*, 17 Ocak 1977, 8; *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1977, 6; *Milliyet*, 31 Ocak 1977, 8; *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1977, 6; *Milliyet*, 14 Şubat 1977, 8; *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1977, 6; *Milliyet* 28 Şubat 1977, 8.

117 *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1977, 6; *Milliyet*, 3 Ocak 1977, 8.

118 *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1977, 10.

119 *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1977, 10.

de bu bölümden sonra başlatılmıştır. Belgesel ekibi dizinin çekim sürecini anlatırken dizi yayınlanmadan önce karşılaştıkları TRT engellerini de anlatmıştır. Buna göre Ankara'nın yerel tarihini ve siyasi tarihini aktarmayı planlayan belgeselin tartışma konusu olan altıncı bölümünde İnönü'nün kendi sesinden konuşmalarına yer verilmesi TRT yönetimi tarafından sakıncalı görülmüştür.¹²⁰ Buna göre TRT, bu bölümlerin ya tekrar revize edilmesini ya da tamamen yayından kaldırılmasını istemiştir. Belgesel ekibi revize etme yolunu seçmiş, gerekli denetimler yapıldıktan sonra belgesel 1976 Kasım'ında TRT programına dahil edilmiştir. Fakat belgesel dizinin yayınlanmasına iki gün kala TRT Şube Müdürü Işık Saygın diziyi tekrar izlemek istediğini belirtmiş fakat izleyemeden görevden alınmıştır. Bu sebeple belgesel dizinin yayınlanması bir kere daha sıkıntıya girmiştir. TV Müdürlüğüne tekrar getirilen Yılmaz Tekin Onay, Danışman Ahmet Gülner ve Yayın Planlama Müdürü Nedret İkiz'in onayından geçen dizi bu defa da *denetimden sonra yayınlansın* kararı ile karşı karşıya kalmıştır. Dizi ekibinin ifadesine göre TRT kanununda yasak olmasına karşın denetim için kurum dışından ve iktidara yakın bir danışman görevlendirilmiştir. Daha önce dört defa denetimden geçtiği ve tekrar gerek olmadığı belirtilen Ankara Belgeselinin ilk bölümü böylece 3 Ocak 1977'de yayınlanmıştı. Fakat ilk bölümün yayınlanmasının ardından 17 Ocak tarihli verilen bir haberde belgesel ekibi belgeselin beşinci bölüme kadar yayınlanacağını fakat sonraki bölümlerin akıbeti hakkında şüphe duyulduğunu belirtmektedirler.¹²¹

Cumhuriyet Gazetesinde *Ankara'nın Sonu* başlığı ile verilen haberde beklenen durumun gerçekleştiği belirtilmektedir. Habere göre TRT Genel Müdürü Şaban Karataş tarafından *ilginç bir şekilde* yayınlanma kararı alınan *Ankara* dizisinin büyük ihtimalle son bölümünün yayınlanacağı belirtilmiştir. Haberde Atatürk'ün ölümünden sonraki tarihsel süreci ele alan dört bölümün Karataş yönetimi ve denetim kurulu tarafından beğenilmediği belirtilmiş ve bu sebeple yayınlanmayacağı ifade edilmiştir. Bu iddiaya delil olarakta Güven Park'ın anlatıldığı dördüncü bölümde Bülent Ecevit ve Kıbrıs Çıkarmasına yer verilmesinin TRT Genel Müdürü Şaban Karataş ve ekibi tarafından hoş karşılanmadığı gösterilmiştir.¹²² TRT yönetimi ise dördüncü bölümün Bülent Ecevit ile ilgili kısımlarının yapımcılar tarafından bilerek denetimden kaçırıldığını iddia etmiştir. Filmin yönetmeni Mehmet Ege bu iddiaya verdiği cevapta dizinin belli bir akışı olduğu ve bu akışta yeri geldikçe olay ve kişilere ait görüntülere yer verildiğini, Ecevit'in de bu bölümde yer almasında herhangi bir engel olmadığı ve Ecevit'in yasaklı

120 Fakat bu iddiaya tezat olarak gazete taramalarında rastlanan günlük TRT yayın akışının 9 Ocak 1977 tarihli bilgisinde İnönü Zaferlerinin yıldönümü vesilesiyle İnönü ile 1973 yılında yapılan bir röportajın 21:45 saatinde yayınlanacağı bilgisine rastlanılmıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1977, 6.

121 *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1977, 10.

122 *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1977, 10.

bir siyasal profile de sahip olmadığı savunmasını yapmıştır.¹²³ Bu iddiaları destekleyecek şekilde dördüncü bölümünün yayınlanmasından sonra TRT Program Planlama Müdürlüğü tarafından TV Daire Başkanlığına gönderilen bir yazının yayınlanmış olması önemlidir. Bu yazıda “*Ankara dizisinin altıncı programının yayınlanmama durumu ile karşı karşıya bulunduğunu bu nedenle 14 Mart 1977 günü için 'Ankara'dan boşalacak yere konmak üzere yedekte program bulundurulması*” önerilmiştir. Bu yazıdan anlaşıldığı kadarıyla daha başında dizinin sonraki bölümlerinin yayınlanmama kararı alındığı belli olmaktadır. Senarist Mehmet Ege bu durumu şu ağır dille eleştirir: “*Artık TRT’de faşist tırmanış hızını artırmıştır. Faşizmi lanetleyen Hitler’i, Mussolini’yi tüm çıplaklığı ile sergileyen bir programın Karataş televizyonun ekranlarında yeri yoktur. Bütün dünyanın lanetlediği bu rejim, TRT ekranlarında övülmese de yerilmemelidir de...*”¹²⁴

TRT’de yayınlanan beşinci bölümün ardından önce on beş gün sonraya ertelendiği bildirilen altıncı bölüm sonra da kalan tüm bölümleriyle *Ankara* dizisi yayından kaldırılmıştır. Beşinci bölümün ardından dizinin metin yazarı ve yönetmeni olan Mehmet Ege, Cumhuriyet Gazetesine verdiği röportajda TRT’nin oldukça tartışmalı olan genel müdürü Şaban Karataş ve TRT’de yaptığı uygulamalar hakkında da eleştiriler getirmiştir. Ege’ye göre Ankara dizi belgeselin yayından kaldırılmasında baş aktör olduğu iddia edilen TRT Genel Müdür Şaban Karataş iki yolla yayınları engellemektedir. Birincisi filmleri ya da dizileri bizzat yok etmek. Örnek olarak ise TRT Kültür Şube eski Müdürü Işık Saygın tarafından ortadan kaybedilen *Anıtkabir*¹²⁵ isimli film verilmiştir. Bu yasadışı yöntemin yanında diğer yöntem daha yasal görünen denetim yoluyla yasaklama yoluna gitmektir. Ege’ye göre Ankara’nın ilk beş bölümünün yayınlanabilme sebebi Karataş yönetiminin henüz yeni göreve başladığı ve kadrolaşamadığı bir süreçte dizinin önceki TRT yönetiminden onay almış olmasıydı. Fakat yayınlanmayan altıncı bölüm TRT Genel Müdürü Şaban Karataş’ın Özdenetim Müdürü Oktay Sağıyürek ve Ali Yörük tarafından veto edilmişti. Ege’ye göre Ankara TRT Müdürü Yılmaz Tekin Onay dizinin bu bölümlerini birlikte tekrar gözden geçirmeyi teklif etmiş bunun üzerine yapılan görüşmeye Genel Müdürlük Danışmanı Ahmet Sadettin Elgin’de katılmıştır. Burada onay alan bölümler bu defa Işık Saygın ve Yılmaz Tekin Onay’ın isteğiyle kurum dışından TRT tarafından belirlenen bir bilir kişi tarafından da incelenmesi kararı almıştı. Ege’ye göre bununla yetinilmemiş dizinin yayın tarihi sekiz defa ertelenmiş yine sırf *Ankara* dizisi engelleniyor gibi görünmesin diye TRT Kültür Şubesinin hazırladığı tüm yapımlar da

¹²³ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1977, 10.

¹²⁴ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1977, 10.

¹²⁵ Bahsi geçen Anıtkabir filmi Ankara belgeselinde olduğu gibi yapımcı ve yönetmenliğini Münip Şenyücel’in, metin yazarlığını da yine Mehmet Ege’nin yaptığı 1978 yılında yayınlanma kararı alınan filmidir. Karadağ, *Geçmişten Geleceğe Belgeler... Bilgiler...*, 1968/2008, 145.

yok sayılarak yayınlanmamıştır.¹²⁶ Bu sıralarda Danıştay kararı ile görevden alınması ihtimali sıkça gündemi meşgul eden TRT Genel Müdürü Şaban Karataş bir yandan danıştay kararı çıkmadan istifa etmeyeceğini belirtmiş¹²⁷ diğer yandan da tiyatro sanatçıları tarafından da protesto edilmiştir.¹²⁸

Ankara dizisinin yayından kaldırılan tartışmalı altıncı bölümü defalarca denetime tabi tutulmuştur. Belgesel programının altıncı bölümü üzerinde yapımcılar tarafından eklemeler yapılmış ve bu eklemeler üzerinde yapılması gereken denetleme tüm program bölümleri için yeniden yapılmıştır. Denetim iki birim tarafından biri Ankara TV Müdürlüğü diğeri de TRT Genel Müdürlüğü adına yapılmıştır. Belirlenen denetçiler ise Ankara TV Müdürlüğü adına Betül Şen, TV Daire Başkanlığı adına Çetin Yörük ve TRT Genel Müdürlüğü adına da Altan Kural'dı. Genel Müdürlük Denetçisine ulaşan metin tüm bölümleri ile denetimden geçmiş ve program 09.12.1976 tarihli son denetim sonucunda yayına uygun bulunmuştur.¹²⁹ Hiyerarşik sırada üstte bulunan TRT Genel Müdürlük Denetçisi Altan Kural, programın mevcut haliyle yayınlanabileceğini belirtmiş ve “*ikinci denetim ekler dışında kalem süremez. Yapımcıların uygulaması doğrudur. Tek kelimesi değiştirilir ve çıkarılırsa bu kez ben yayınına izin vermem*” demiştir.¹³⁰ Ege'ye göre kuşa çevrilen filmin bu bölümü hiyerarşik karara uyulmadığı için 13 Mart 1977 tarihinde yayınlanamamıştır. Senarist Ege'ye göre o gün dizinin altıncı bölümü Ankara TRT Müdürü ve TV Daire Başkanı tarafından üç defa baştan sona izlenmiş sonunda bir sakıncası olmadığı kararı alınmıştır. Fakat aynı saate Program Planlama Müdürlüğünce Atatürk ile ilgili başka bir yapım koyulduğu ve bunun ilan edilmiş olması nedeniyle *Ankara* programının 15 gün sonra yayınlanabileceğini ifade etmişlerdir. Toplantıda bulunan *Ankara* programının yapımcı prodüktörü Münip Şenyücel ise bu programın da daha evvel duyurulduğunu belirterek *Ankara* programının Atatürk programından sonra yayınlanmasını istemiştir. Ancak talep reddedilmiştir.¹³¹

11 Nisan 1977 tarihinde Cumhuriyet gazetesi TRT'nin Ankara Dizisi denetim raporunu ilan ederek veto yiyen bazı bölümler açıklamıştır. Bu raporda belgesele dair verilen örnekler denetçilerin oldukça detaylı bir inceleme yaptığını ortaya koyarken çoğunda ideolojik ve iç siyaseti dikkate alan bir konjonktür gözetildiğini ortaya koymaktadır. Belgeselin bir bölümünde geçen “*İşte 1939'un 29 Ekim'inde Türk bayrağı altında Hatay'da kutlanan ilk Cumhuriyet Bayramı'na dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'de katılıyor...*” ifadesi denetçi tarafından “*buradan çıkan anlam Hasan Ali Yücel'in Cumhuriyet Bayramı'na katılmasıyla Türkiye'nin önemli*

126 *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1977, 10.

127 *Milliyet*, 13 Nisan 1977, 1.

128 *Milliyet*, 11 Nisan 1977, 1, 14.

129 *Cumhuriyet*, 21 Mart 1977, 10.

130 *Cumhuriyet*, 21 Mart 1977, 10.

131 *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1977, 9-10.

bir sorununun çözümlenmiş olmasıdır” anlamı çıktığı gerekçesiyle sakıncalı bulunmuştur.¹³² Bu küçük detayların yanında belgeselin yapımcılarının en çok vurguladığı konu belgeselde faşizmin eleştirildiği bölümlere denetçiler tarafından bahanelerle yasak getirilmiş olmasıydı. Belgeselde geçen “*Ve İtalyan halkı kara gömlekli, kara pantolonlu, karanlık kafalı bir grup faşistin baskısı ve etkisi altında alkış tutuyordu. Mussolini’ye büyük meydanları dolduran bu aldatılmış kitle aslı aranırsa Mussolini’yi aldatmaktaydı. Gerçek hiçte Mussolini’nin sandığı gibi değildir. Bu inanılmayacak kitleler ancak baskı ve zor altında yan yana geliyorlardı. Ve kısa bir süre sonra da görüleceği gibi hemen dağılmaya hazırdılar*” ifadeler denetçiler tarafından “*Ankara Belgeselinde Hitler ve Mussolini’ye yorumla birlikte yer verilmesinde amaç ne olabilir?*” denilerek eleştirilmiştir.¹³³ Yine benzer şekilde belgeselde yer alan “*Almanya 1917’den bu yana içine bürünmüş olduğu yenilmişlik çemberini yararak önce Polonya’ya sonra Çekoslovakya’ya ardından da tüm Avrupa’ya saldırdı. Eski Onbaşı Hitler’in önce Almanya’da iktidarı eline geçiren güçleri iktidarlarının izlemi olan savaşı çıkarmakta gecikmediler*” ifadesi belgeselde öznel yoruma yer verildiği gerekçesi ile veto edilmiştir.¹³⁴

Belgeselin denetçi raporunda iç siyasete dair bölümlerinde de eleştiriler yapılmıştır. Rapora göre belgeselde eleştiri alan bir bölümde şu şekildedir: “*25 Ocak 1939 gününün gazeteleri Celal Bayar’ın başbakanlıktan ayrıldığını ve yerine Dr. Refik Saydam’ın atandığını yazıyorlar. Refik Saydam hakkında şu bilgi birçok soruyu yanıtlar sanırsız: 1937 yılında İnönü Başbakanlıktan ayrılınca onun Celal Bayar kabinesinde görev üstlenmeyip istifa etmesi Refik Saydam’ın ismini İnönü’nün kaderine ister istemez bağladı.*” Buna göre denetçi bu metnin yasaklama gerekçesini şöyle açıklamıştır: “*Ankara belgeseli mi yoksa İnönü ya da Refik Saydam belgeseli mi? Yazgı, kader... Olaylar bu açıdan kadercilik açısından görünüşte bir ifade tarzı da olsa alınması çağdaşlaşmaya aykırıdır.*”¹³⁵ Gazetede verilen denetçi raporunun bölümlerinden biri ise belgeselin diline yapılan eleştiridir. Buna göre belgeselde “*yanıt, yargı, olanak, kanıt*” gibi kelimelerin kullanılması eleştirilmiş, Osmanlıcaya uygun cümle yapısı kullanılmaması gerekçe gösterilmiştir. Başka ilginç bir detay ise belgeselin Ankara’da 1939 yılındaki inşaat sektörüne dair bilgilere yer verilen bölümünde “*iki katlı yedi odalı bir evin ayda 93 lira taksitle 9330 liraya satılabildiğine*” yapılan atfın da denetçi tarafından sakıncalı bulunmasıdır. Keza denetçi *günümüzde Ankara da aylık ev kirasının 2 bin lira olduğunu* ifade etmiş ve belgeselde dairelerin satış fiyatının belirtilmemesinin daha iyi olacağını bildirmiştir.¹³⁶ TRT denetimi görüldüğü kadarıyla her detayı gözden geçirmiştir.

¹³² Cumhuriyet, 11 Nisan 1977, 8.

¹³³ Cumhuriyet, 11 Nisan 1977, 8.

¹³⁴ Cumhuriyet, 11 Nisan 1977, 8.

¹³⁵ Cumhuriyet, 11 Nisan 1977, 8.

¹³⁶ Cumhuriyet, 11 Nisan 1977, 8.

28 Mart tarihli Cumhuriyet haberinde konu işlenmeye devam etmiş ve “*Faşizmi Lanetleyen Program Yasaklandı*” başlığı ile yer verilmiştir. Haberde altıncı bölümün yerine TRT programında dahil edilen Atatürk’ün Harbiye’ye giriş yıldönümü için hazırlanan başka bir programın dahil edildiği ve Harbiyeye giriş günü olan 13 Mart yerine Ankara programının yayınlanacağı 14 Mart’a kaydırıldığı ilan edilmiştir. Fakat programın 28 Mart’ta yayınlanacağı teminatını veren Ankara TV Müdürü Yılmaz Tekin Onay başka bir yere tayin edilmiş ve dizinin yapımcılarına altıncı bölümün bazı bölümlerinin çıkarılarak dizinin arşive teslim edilmesi istenmiştir. Buna göre dizinin yönetmeni Mehmet Ege’nin sözleşmesi feshedilmiş, arşiv ve taramaları yapan Hadi Şenol Kars’ta, Sedat Örsel ise Hakkari’de görevlendirilmişti.¹³⁷ Belgesele dair ilginç bir detaya ise belgeselin ilk yayınından yaklaşık bir yıl sonra 25 Aralık 1977 tarihli gazetede TRT yayın akışının verildiği bir haberde rastlanılmaktadır. Bu akışta İnönü’nün ölüm yıldönümü nedeniyle saat 21.00 de bir program yayınlanacağı ancak yayınlanacak programda verilecek İnönü ile ilgili bilgilerin *Ankara* adlı belgeselde yer alması nedeniyle bu belgeselin yayınlanacağı belirtilmektedir. Buna göre belgesel İnönü’nün ölüm yıldönümünde tek parça olarak yayınlanacaktır. Detayda ise belgeselin Mehmet Ege ve Münip Şenyücel’in hazırladığı İnönü’nün hayatından görüntüler ve gazete kopyalarından derlenmiş bir film olduğu belirtilmektedir.¹³⁸ Bu noktada daha önce veto yiyen belgeselin ilgili bölümünün yayınlanması dikkat çekicidir. Dikkat çekici olan şey ise bu dönemde TRT yönetiminin Danıştayın Şaban Karataş kararı nedeniyle geçici olarak vekaleten idare edilmiş olmasıdır.

Sonuç

Türkiye’nin yakın dönem tarihini ve hafızasını canlı olarak gözler önüne seren TRT’nin özerk ve kamu tüzel kişiliğine sahip tarafsız bir kurum olarak lanse edildiği iki ayrı dönemini ele alan bu çalışma zamansal farklılığına karşın yayın anlayışında benzer süreçlerin canlı tutulduğu bir TRT gerçeğini ortaya koymaktadır. Hem özerk döneminde hem siyasal iktidarlara angaje olduğu dönemde TRT’nin mevcut siyasal iklimden fazlasıyla etkilendiği ve bir görsel iletişim unsuru olması nedeniyle bu durumun kamuoyu tarafından da sıkı bir şekilde takip edildiği görülmektedir. TV’nin yeni kurulduğu ve bir düzen içine girmeye başladığı 1969 yılı ile TV’nin daha yoğun ilgi çekerek bir siyaset icra alanı haline geldiği 1977 yılına ait iki Ankara belgeseli örneği TRT’nin geçirdiği değişime dair önemli detaylar sunmaktadır.

Atatürk döneminde Türk-Sovyet yaklaşmasının bir belgesi olarak çekilen *Türkiye’nin Kalbi: Ankara* filminin 1969 yılında TRT ekranlarından

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 28 Mart 1977, 10.

¹³⁸ *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1977, 6

yarıda kesilerek sansürlendiği dönemde TRT genel müdürünün CHP kökenli bir aileye mensup olan Adnan Öztrak olması ilginç ve ironiktir. Kanıtlar dönemin gençlik olayları ve toplumsal hareketlenmelerine duyarlılığının arttığı bu süreçte Adnan Öztrak'ın *moskof propagandası* olarak nitelendirdiği bu belgesel hakkında yeterince bilgi sahibi olmadan hassasiyet gösterdiğini ortaya koymaktadır. Adnan Öztrak'ın ilk TRT genel müdürü olarak TRT'ye alışma evresinin sancılarını çekmesi ve hemen tüm kesimlerin eleştirilerine muhatap olması bu hassasiyeti anlaşılır kılmaktadır. Ancak aynı zamanda Öztrak'ın iktidarla ters düşmeme arzusu da bu hassasiyetin arka planında yatan bir gerçektir. *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* komünizm propagandası yapıldığı iddiası ile *Ankara* belgeseli ise faşist vurguları yerdiği ve iç siyasetin temel argümanlarını canlı tuttuğu gerekçesiyle sansüre uğramıştır. Her iki film de hem TRT genel müdürlerinin siyasal yaklaşımlarının hem de iç siyasetin kurbanı olmuştur. Filmlerin yapımcı ve yönetmenlerinin ideolojik ve siyasal kimlikleri de bu paradoksta önemli rol oynamıştır. *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* belgesel filmi Sovyet yapımıdır ve daha sonra Cumhuriyet Gazetesinde yıllarca TV yazarlığı yapmış olan Mahmut Tali Öngören tarafından yayınlanmıştır. *Ankara* belgeseli ise proje olarak TRT Genel Müdürü İsmail Cem döneminde kabul edilen ancak Şaban Karataş döneminde ise yayınlanması sorunlu bulunan belgeseldir. *Ankara* belgeselinin ilk beş bölümünün Atatürk dönemini içermesi kalan bölümlerinin yakın dönem tarihini, siyasi kişi ve olaylarını yansıtmaması mevcut konjonktür açısından zararlı görülmüştür. Kendisini bizzat siyasi güçlerin yönetime getirdiğini belirten Şaban Karataş ise bu cümlesi ile TRT'nin siyasal çerçevesini gözler önüne sermiştir.

Ankara belgeselinde yer alan aktif politikacıların ve muhalif siyasi figürlerin TRT ekranlarından yansıtılması ve bir nevi propagandasının yapılmasının sakıncalı bulunması TRT de sansür geleneğini daha da güçlendirmiştir. Her iki belgeselinde temelde bir şehir-yerel tarihini incelemesi ise siyasetin gölgesinde kalmıştır. *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* belgesel filmini yayınlayan Ankara TV Daire Sorumlusu Mahmut Tali Öngören bizzat TRT'de görev alması nedeniyle iç tahkikat sonucu önce cezai yaptırıma uğramış fakat özerk TRT'nin kısmi avantajı ve cezaların geri alınması ile görevine devam edebilmiştir. Buna karşın Ankara belgesel program yapımcıları TRT'deki görevlerinden bir soruşturmayla dahi tabi tutulmadan uzaklaştırılabilmişlerdir. Bu durum tek kanallı yayın döneminde iktidara göre şekillenen tekelsiz yayıncılık anlayışını siyasete angaje eden bir gelenek haline gelmesine sebep olmuştur. *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* belgeseli TRT'nin özerk olduğu süreç içinde kamuoyunun tüm dikkatlerini çektiği bir dönemde ağır tepkilere sebep olmuştur. Ankara belgeseli ise hem TRT yapımı olması hem de ideolojik kimliği açık olan bir genel müdür döneminde sessizce veto yiyerek aynı kaderi yaşamaktan kurtulamamıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0,146-43-20, 07.04.1934.

BCA 490.1.0.0.1221-56-2, 27.02.1936.

BCA, 490.1.0.0.383-1621-3, 06.03.1939

BCA, 30.15.1.2-343-90-12, 18.12.1975.

BCA, 30.18.1.2-332-33-2, 30.04.1975.

BCA, 30.18.1.2-332-33-3, 30.04.1975.

II. Resmi Yayınlar

1961 Anayasası, No: 334, 09.07.1961.

TBMM Zabıt Ceridesi, Birleşim: 38, Oturum: 1, 13 Ocak 1976,

Resmî Gazete, Sayı: 11596, 359 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Kanunu, 02.01.1964.

Resmî Gazete, Sayı: 1568, 2 Ocak 1964 Tarih ve 11596 Sayılı Resmî Gazete 359 Sayılı Kanun 1568 Sayılı Kanun Değişikliği, 8 Mart 1972.

Resmî Gazete, Sayı: 14800, 15.02.1974.

Resmî Gazete, Sayı: 15239, 17.05.1975.

Resmî Gazete, Sayı: 15984, 02.07.1977.

III. Araştırma Eserler

Ağaoğlu, Ahmet, *Damla Damla Günler* I. İstanbul: Alkım, 2004.

Aksoy, Muammer, *Partizan Radyo ve DP*. Ankara: Forum Yayınları, 1960.

Aksoy, Metin, *Tek Başına Orkestra Mahmut Tali Öngören*. Ankara: TİHV Yayınları, 2002.

- Ataay, Faruk, *12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kışkacındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti*. Ankara: De-Ki, 2006.
- Cem, İsmail, *TRT'de 500 Gün Bir Dönem Türkiye'sinin Hikayesi*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1976.
- Cankaya, Özden, *TRT: Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi 1927-2000*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Devran, Yusuf, *Siyasal İktidar-TRT İlişkisinin Dünü*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2011.
- İçel, Kayıhan, *Kitle Haberleşme Hukuku*. İstanbul: Beta Basım, 2018.
- Karadağ, N. Beyhan, *Geçmişten Geleceğe Belgeler... Bilgiler..., 1968/2008*. Ankara: TRT Arşiv Dairesi Başkanlığı.
- Karataş, Şaban, *TRT Kavgası*. İstanbul: Emek Matbaacılık, 1978.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980.
- Öngören, Mahmut Tali, *Sinema Diye Diye...* Ankara: Kalem Yayınları, 1985.
- Öztürk, Serdar, *Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset*. Ankara: Elips Kitap, 2005.
- Özuyar, Ali, *Gazinin Sineması*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.
- Pearson, Roberta E., *Critical Dictionary of Film and Television Theory, Florence*. USA: Routledge, 2001.
- Serim, Ömer, *Türk Televizyon Tarihi 1952-2006*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2007.
- Vandov, Dimitir, *Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.

IV. Süreli Yayınlar (Gazeteler)

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Tercüman

V. Makaleler

- Adadağ, Özgür, “Un film, Une Capitale Comme Vitrine de la République: Ankara, le Coeur de la Turquie.” *İletişim* 26, (Haziran/June/Juin 2017): 157-177. <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/pub/issue/30011/324246>
- Akdağ, Menderes. “Türkiye’de koalisyonlar döneminin yeni medyası olarak TV rekabeti (1970-1980).” *İnterdisipliner Bir Bakışla İletişim Üzerine İncelemeler*. Editör Mustafa Aslan, 89-113. Konya: Literatürk Akademi, 2019. https://www.academia.edu/38690031/T%C3%BCrkiye_de_Koalisyonlar_D%C3%B6neminin_Yeni_Medyas%C4%B1_Olarak_TV_Rekabeti_1970_1980_Period_of_Coalitions_As_New_Media_in_Turkey_TV_Wars_1970_1980.
- Alpbaz, Mustafa Mert, “Siyasi Kutuplaşma Ortamındaki TRT’nin Genel Müdürleri İsmail Cem ve Şaban Karataş’ın 1961 Anayasasına Bakışları.” *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 20, 1 (2024): 155-174. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/85366/1445570>.
- Aziz, Aysel, “Prof. Dr. Muammer AKSOY ve Türkiye’deki Radyo- Televizyon Yayınları.” *AÜSBFD* XLVI, 1-2 (Ocak-Haziran 1991): 89-100. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3225/44893>
- Aziz, Aysel, “Yeni TRT Yasası”, *AÜSBFD*-(XVII) içinde, 101-134. Ankara: Sevinç Matbaası, 1973.
- Gülizar, Jülide. “Türkiye Radyoları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 10: 2737-2747. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- İçel, Kayıhan, “Türkiye’de Radyo-Televizyon Rejimi.” *İÜHF Mecmuası* 3/4, (1975): 121-144. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuhfm/issue/9105/113856>.
- İlaslan, Süleyman, “Özerklik Mücadeleleri Bağlamında Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının ilk Dönemi 1968-197.” *Atatürk İletişim Dergisi* 7, (Temmuz 2014): 227-256. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiletisim/issue/2766/372385>
- İzmir, Bahar, “Türk Siyasetinde Yeni Bir Propaganda Aracı: 1970’li Yıllarda Televizyonun Politizasyonu.” *History Studies* 15, 15 (2023): 217-235. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3371563>.
- Kocabaşoğlu, Uygur. “Radyo”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 10: 2732-2737. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Lüleci, Yalçın, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği Arasındaki Sanatsal İlişkiler: “Ankara: Türkiye’nin Kalbi” Belgeseli Örneği.” *İnsan&İnsan* 2, (Güz 2014): 40-61. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanveinsan/issue/26608/27998>.

Mutlu, Erol, “Televizyonla İletişimin Denetlenmesi”, *AÜSBF Basın-Yayın Yüksek Okulu Yıllığı 1979-1980*) içinde, 129-143. Ankara: 1981.

Öngören, Mahmut Tali. “Televizyon”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 10: 2748-2756. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

VI. İnternet Kaynakları

Devlet Radyosunun DP Organı Haline Getirilerek Tek Fert veya Zümre İdaresi Kurmak Gayesi ile Propaganda Yaptırılması Suçuna Ait Dava Tutanakları, Esas No: 1960/20, (Ankara: TBMM Yayınevi, 1960), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/6f1b08a2-e84b-43ab-87b6-d3ec6a8de93d>.

Ege, Mehmet, <https://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/mehmetege.html>.

Erkman, Murat. “Bir Sovyet Belgeseli: “Türkiye’nin Kalbi Ankara”, *ALTÜST*, (28 Şubat 2019), <https://www.altust.org/2019/02/bir-sovyet-belgeseli-turkiyenin-kalbi-ankara/>

Güven, Arif Sargın. “Ötekinin Gözüyle Ankara’yı Kurmak Sovyet Propaganda Filmlerinde Devrimci Bellek Kaybı ve Anımsama”, erişim 23 Şubat 2025, <https://gasmekan.wordpress.com/2014/08/30/otekinin-gozuyle-ankarayi-kurmak-sovyet-propaganda-filmlerinde-devrimci-bellek-kaybi-ve-animsama/>

Özdemir, Önder. “Türkiye’nin Kalbi Ankara” *İstanbul*, 016, (23 Kasım 1923), <https://www.istdergi.com/tarih-belge/turkiyenin-kalbi-ankara>

Şenyücel, Münip, <https://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/munipsenyucel.html>

Türkiye’nin Kalbi: Ankara, https://www.youtube.com/watch?v=orILL_UPNgE, Er. Tar. 22.02.2025.

VII. Tezler

Eren, Esra. “Kamu yayıncılığı ve bir kitle iletişim kurumu olarak Türkiye radyo televizyon kurumu (TRT).” Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2008.

Seraslan, Meral. “Türkiye’nin siyasal ortamında özerklik kavramı ve TRT kurumunun özerklik dönemi (1964-1972).” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999.

Extended Abstract

Radio, television, and cinema, as tools within the domain of political power, were used during the single-party period as the primary structures for transmitting Kemalist doctrine and creating a strong and modern society. One of the objectives during these years was to deliver history of revolutions lessons via radio, which had begun to gain influence. After World War II, however, the unequal and imbalanced use of radio within the multi-party system became a significant issue. Within this paradox, censorship mechanisms were activated in accordance with the prevailing political and ideological conditions. The concept of censorship, which is used against press and freedom of thought, is defined as the political and moral supervision of films and television productions by political power and state institutions. Here, the notions of political and moral appropriateness not only stem from societal norms but also reflect a perspective engaged with the existing political structure. Cinema and TRT broadcasts, where censorship and prohibitions were frequently discussed, kept the issue of media neutrality on the national agenda for a long time. With the transition to a multi-party system, the biased and unequal use of radio under the Democratic Party (DP) became one of the most debated topics during this period when efforts to adapt to democracy were at their peak. The DP, which came to power in 1950, used radio in a partisan manner, and its Vatan Cephesi (Fatherland Front) broadcasts became one of the major reasons leading to the 1960 coup. Ironically, before coming to power, the same DP had accused the Republican People's Party (CHP) of monopolizing radio, using state-funded radio stations for partisan broadcasting and propaganda. As a result of the biased use of radio, following the 1960 coup, the DP was put on trial with the charge of "turning the state radio into a DP organ and using it for propaganda to establish a one-man or factional rule." In the final verdict of the trial, it was determined that radio had been used as a tool by the ruling power in violating the constitution. The tradition of partisan radio, which emerged during a period when democracy was being institutionalized, continued after the 1960s with debates surrounding TRT and its neutrality. TRT's autonomy remained a constant subject of discussion, with ruling parties frequently attempting to abolish it while opposition parties generally defended its preservation. The TRT documentary programs *Ankara*

and *Türkiye'nin Kalbi: Ankara*, which dominated the TRT agenda in 1969 and 1977, serve as prime examples of the politics-media and politics-censorship relationship in this process.

The documentary *Türkiye'nin Kalbi: Ankara*, shot by Russian director Sergei Yutkevich in 1933 at Atatürk's request to commemorate the tenth anniversary of the Republic, contained Soviet influences and imagery. Its sudden broadcast on TRT in 1969 reignited discussions about both the TRT issue and the autonomy granted to TRT under the 1961 Constitution. Similarly, after the 1971 Memorandum, which abolished TRT's autonomy and transformed it into a neutral public legal entity, the *Ankara* documentary program, scheduled for broadcast in 1977, also faced political obstacles. Although both documentaries specifically focused on Ankara and its political developments within Türkiye, despite their similar production and broadcasting trajectories, the institutional differences within TRT at the time did not alter their fate. This study, based on the 1933 and 1977 Ankara documentaries, aims to examine TRT's autonomy issue, its political nature, the attitudes of TRT General Directors within the triangle of politics, ideology, and broadcasting, and the impact of these processes on freedom of thought, censorship, and prohibitions. Moreover, in 1969, when *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* was being aired on TRT, the General Director of TRT was Adnan Öztrak, who was also the first-ever General Director of TRT. Meanwhile, in 1977, during the airing of the *Ankara* documentary, the TRT General Director was Şaban Karataş, a highly controversial figure. One served during TRT's autonomous period, while the other held office during a time when TRT's autonomy had been revoked, making it more susceptible to political intervention. The differing stances of these two TRT General Directors in the face of political influence form the underlying theme of this study.